

Veliki požar 1666. godine i obnova Londona

Đurđević, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:986903>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij povijesti i pedagogije

Josip Đurđević

Veliki požar 1666. godine i obnova Londona

Diplomski rad

Mentorica: doc.dr.sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2013.

SAŽETAK

Rad se bavi važnim ekonomskim, socijalnim pa i kulturnim pitanjem povijesti Londona 17. stoljeća koje donosi Veliki požar 1666. godine. Kao uvertira velikom požaru u radu je opisano društveno i ekonomsko stanje Londona, te svakodnevni život građana. Velikom požaru je prethodila još jedna katastrofa; naime godinu dana prije požara kuga je odnijela oko 100 000 života usporavajući, ali ne i zaustavljajući tadašnji demografski trend povećanja broja stanovnika Londona. U radu se razmatraju mogući uzroci nastanka požara uz koje se vežu i različite teorije o urotama i krivcima. Požar je, po svemu sudeći, bio nesretan slučaj, gdje je jedna iskra iz pekare, zbog spleta nesretnih okolnosti uzrokovanih prirodnim utjecajima i ljudskim čimbenicima, pretvorila 13 200 kuća u ruševine i pepeo. Zbog zakašnjele reakcije i neozbiljnog shvaćanja opasnosti koje donosi požar tadašnje tehnike gašenja i oprema, opisani u radu, nisu se mogli mjeriti s takvim razmjerima katastrofe. Rad donosi i kronološki prikaz širenja požara, a najviše podataka o požaru možemo saznati zahvaljujući dnevniku Samuela Pepysa. Iako je požar za sobom ostavio veliku materijalnu štetu, broj ljudskih žrtava je bio malen, barem onih koji su dokumentirani. Veliki požar je uništio London, ali donio priliku za izgradnju boljeg i ljepšeg grada nego što je bio prije. Najznačajnije ime koje se veže uz obnovu Londona je Christopher Wren. On je zaslužan za izgled mnogih crkava i katedrale svetog Pavla. Obnova grada je započela 1667. godine, a većina radova na obnovi završena ranih 1670-ih godina. Sjećanje na požar ovjekovječeno je monumentalnim spomenikom u blizini nastanka požara.

KLJUČNE RIJEČI: London, požar, obnova, 17. stoljeće

SADRŽAJ:

1.	Uvod	04
2.	London u 17. stoljeću prije Velikog požara	05
2.1.	Svakodnevni život	05
2.2.	Demografija grada	07
2.3.	Kuga 1665. godine	08
3.	Veliki požar	11
3.1.	Uzroci požara	11
3.2.	Krivci za požar	14
3.3.	Vatrogasci i tehnike gašenja požara	17
3.4.	Kronologija požara	19
3.4.1.	Nedjelja, 2. rujan	19
3.4.2.	Ponedjeljak, 3. rujan	20
3.4.3.	Utorak, 4. rujan	22
3.4.4.	Srijeda, 5. rujan	22
3.4.5.	Četvrtak, 6. rujan	23
4.	Posljedice požara	24
5.	Obnova Londona	27
5.1.	Pripreme za obnovu	27
5.2.	Hookeov plan	29
5.3.	Knightov plan	29
5.4.	Evelynov plan	30
5.5.	Wrenov plan	31
5.6.	Newcourtov plan	32
5.7.	Rađanje novoga grada	33
6.	Katedrala svetog Pavla	34
7.	Spomenik Velikom požaru	37
8.	Zaključak	39
9.	Prilozi	40
10.	Popis priloga	46
11.	Popis literature	48

1. Uvod

Tema rada je Veliki požar u Londonu 1666. godine i obnova istoga. Tema je složena zbog kompleksnosti samoga grada i vremena u kojemu se nalazi. London je tada bio trgovačko središte Engleske, ali je isto tako zauzimao važno mjesto na karti Europe. U gradu su živjeli ljudi različitih društvenih slojeva, kultura, nacionalnosti, vjeroispovijesti, političkih uvjerenja. Kao centar moći, London je privlačio trgovinu, industriju, umjetnost i znanost. U gradu je bilo mnogo stranaca koji su bili u prolazu, ali i stalno nastanjenih. Zbog ratova s Nizozemskom i Francuskom, stranci u vrijeme požara nisu bili dobro prihvaćeni. Tematika požara u Londonu i obnova je nedovoljno obrađena u literaturi dostupnoj na hrvatskom jeziku, ali je zato posredstvom Interneta lako dostupna literatura na engleskom jeziku. Kao relevantne primjere možemo izdvojiti djelo Neila Hansona *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, zatim Stephena Portera *The Great Fire of London* i djelo Adriana Tinniswooda *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*. Važno djelo koje opisuje požar, ali i cijelo desetljeće donoseći zanimljivosti iz javnog i privatnog života je dnevnik Samuela Pepysa.

Rad je strukturiran u jednu misaonu cjelinu kroz šest poglavlja i devetnaest točaka, uglavnom, kronološki prateći zbivanja. Na početku, rad prikazuje društveno, gospodarsko i socijalno stanje grada te svakodnevni život. Također, iznosi se demografska slika grada koji uz određene oscilacije stalno raste. Prije požara grad je pogodila kuga, a o njoj govori podnaslov Kuga 1665. godine. Nakon toga dolazi veliko poglavlje Veliki požar u kojemu saznajemo uzroke požara, krivce za požar, upoznajemo vatrogasne tehnike i opremu onoga doba, te razvoj požara od izbijanja u nedjelju 2. rujna do okončanja u četvrtak 6. rujna. Što je požar ostavio iza sebe saznajemo u poglavlju Posljedice požara. Posljedice požara su bile najprije ekonomske, ali i društvene, te kulturne. Požar je uništio mnoga arhitektonska remek-djela, značajne privredne institucije, ali i kulturna dobra kao što su mnoge knjige što su se čuvale u crkvama i katedrali svetoga Pavla. Poglavlje Obnova Londona donosi nam tijekom priprema za obnovu, planove za obnovu različitih autora, od kojih je najzapaženiji onaj Christophera Wrena, te realizaciju rekonstrukcije grada. Dva izdvojena poglavlja su Katedrala svetog Pavla i Spomenik Velikom požaru. Poglavlje o katedrali sadrži kratku povijest katedrale s posebnim osvrtom na obnovu nakon Velikog požara. Rad završava poglavljem o spomeniku kao završnom činu, točki na i koja ostaje trajni spomen na taj nemili događaju u povijesti Londona.

2. London u 17. stoljeću prije Velikog požara

2.1. Svakodnevni život

Neki ljudi onoga doba (nagovještaji ovakvoga stanja zapažaju se i u 16. stoljeću) optuživali su London da je kriv za propast i nestanak mnogih starih gradova, trgovišta i trgova kraljevstva. Što se tiče trgovaca i obrtnika iz tih gradova, nije nikakvo čudo njihovo napuštanje pokrajinskih gradova i odlazak u London. U njemu se ne nalazi samo dvor, nego i plemstvo i gospoda iz svih grofovija kad god im se pruži prilika. Mladi dolaze da vide i budu viđeni, a stariji da uštede na troškovima primanja gostiju i vođenja kućanstva zato što se sve važne osobe i važni događaji nalaze u Londonu i nije potrebno putovati diljem zemlje. Velika koncentracija raznolikosti u glavnom gradu, slijeđenje mode, koja znači život trgovine, donijela je propast tradicionalnim proizvođačima provincijskih gradova. Oni su na kraju bili prisiljeni početi proizvoditi za udaljeno tržište ili potpuno obustaviti proizvodnju. Centralizacija u prijestolnici, koja je uvjetovala velike transportne troškove, smatrala se posebnom prednošću nove privrede jer je omogućila zapošljavanje velikog broja ljudi za potrebe transporta roba i dobara. Veličina Londona uvelike unapređuje trgovinu s unutrašnjošću. Budući da je City središte trgovine, svi proizvodi moraju se dovesti tamo, a zatim se šalju u sve dijelove zemlje.¹ Pri tome važu ulogu je odigrala burza kao institucija, ali i arhitektonski monumentalan, planski oblikovan, urbani prostor, neizostavna ustanova svakog važnijeg trgovačkog grada pa tako i Londona.²

Društveni poredak temeljio se na autoritetu oca u obitelji i na vjerskim propovijedima Crkve, bez obzira na to koliko je ona promijenila liturgiju ili svoj nauk. Svaka obitelj, kao i društvo u cjelini, imala je svoju vodeću osobu, koja je očekivala, barem u teoriji, poslušnost i pokoravanje.³

Društvene razlike su bile očite i mogle su se vidjeti u svakome segmentu života. Tako su bogati jeli pšenični kruh, a njihova posluga i siromašni raženi ili ječmeni kruh, a kada je vladala nestašica kruh od graha, graška ili zobi. Također, odjeća je činila drugi siguran pokazatelj društvenih razlika. Samo mali dio stanovništva mogao si je priuštiti užkrobljene ovratnike, podstavljene pršnjake i krinoline. Odjeću od najbolje vune, fine svilene i lanene tkanine nosili su oni najbogatiji, dok su ostali morali nositi kožnu ili suknenu odjeću. Razlike su postojale i u vremenu objedovanja. Plemstvo i gospoda ručali su i večerali prije trgovaca, seljaci su ručali

¹ Lewis Mumford, *Grad u historiji: njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi*, Naprijed, Zagreb 1968., str. 442.

² Bruno Milić, *Razvoj grada kroz stoljeća, III, Novo doba*, Školska knjiga, Zagreb 2002., str. 368.

³ Asa Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, Barbat, Zagreb 2003., str. 107.

točno u podne i večerali u sedam ili osam sati. Što se tiče siromašnih, oni su uglavnom jeli kad su imali što. I kuće za stanovanje su se razlikovale.⁴

U 17. stoljeću se u londonskim kućama kreveti mogu naći u gotovo svim vrstama soba: u radionicama, kuhinjama, u dvoranama. Nalazimo ih uz stolove, klupe, stolice, posude i najrazličitije predmete što pokazuje određenu heterogenost i slabu specijalizaciju prostorija. Unatoč tome, u 17. stoljeću se sobe smještene na višim katovima koriste uglavnom kao spavaće sobe, dok se hrana uglavnom priprema u kuhinji. Sagledavajući cjelokupnu situaciju, broj specijaliziranih prostorija raste premda se iz prvotne heterogenosti korištenja prostorija polagano izdvajaju soba percipirana kao spavaća, odnosno kao privatni prostor namijenjen odmoru, zatim blagovaonica, radna soba, salon te dnevna soba kao prostori namijenjeni druženju i kontaktima s gostima itd. Naravno, promjene prikazuju nove granice i kretanja među društvenim skupinama. Stoga će mnoge obitelji njegujući tradiciju ili zbog nedostatka prostora nastaviti živjeti u prostorijama u kojima se spava, jede, prima ili čak radi, dok će druge uvesti neke promjene u organiziranju svojega kućanskog prostora, ali nikada neće imati, primjerice, blagovaonicu, radnu sobu ili knjižnicu. Taj proces unutar kućanstva ipak dovodi do odvajanja privatnih prostorija i onih otvorenijih za javnost podrazumijevajući promjenu percepcije načina na koji se prostorije koriste kao i odnosa među osobama koje obitavaju u njima.⁵

London je rastao prema zapadu kako bi izbjegao štetna isparavanja u zbijenim naseljima istočnog dijela budući da je vjetar puhao sa zapada, jer i tada je postojala određena osjetljivost na smrad koji je donosila proizvodnja i prerada određenih proizvoda.⁶ Broj zahodskih jama u dvorištima i ostalim raspoloživim prostorima se u novome vijeku povećava. U Londonu su u 17. stoljeću kuće često okruživale dvorište u kojem je bio nužnik, pumpa i ostala oprema koju su zajednički koristili stanari zgrada koje su gledale na dvorište.⁷ Sir John Harington je 1596. godine izumio *water closet*, odnosno nužnik s vodom za ispiranje. A arhitekti su počeli voditi računa da kuhinje najbogatijih opskrbe dostatnim količinama tekuće vode. Unatoč tome, dugo vremena je malen broj ljudi mogao uživati u sličnim pogodnostima. U čitavoj Velikoj Britaniji London je, kao predvodnik i na europskoj razini, bio jedini grad koji je imao određenu heterogenost vodoopskrbnih sustava. Iako su još korišteni bunari, oko 1660. godine dio stanovništva dobivao je vodu iz za to sagrađenih vodovoda, dok su ostali iskorištavali pumpu

⁴ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 114.

⁵ Raflaella Sarti, *Živjeti u kući - Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500. -1800.)*, Ibis grafika, Zagreb 2006., str. 159.-160.

⁶ Isto, str. 128.-129.

⁷ Isto, str. 131.

pokretanu vodom iz Temze ili snagom konja. Na London Bridgeu je 1582. godine u funkciju stavljen stroj koji je podizao vodu iz rijeke i time olakšavao opskrbu grada.⁸

Obrazovanje je, poput prehrane, odijevanja i stanovanja, bilo društveno i kulturno uvjetovano. Nakon reformacije kada je otvoren velik broj obrazovnih institucija, od malih privatnih škola koje je često držao jedan učitelj do dobro subvencioniranih *grammar schools* (gimnazija) razlike su se povećavale umjesto smanjivale. Stupanj pismenosti je međutim porastao u šezdesetim i sedamdesetim godinama 16. stoljeća i premda je postotak toga rasta sve više padao do kraja stoljeća, postoje izvori koji donose kako je najmanje 47% jedne od najvećih društvenih skupina, one londonskih kriminalaca, na početku 17. stoljeća znalo čitati i pisati. Tiskalo se sve više knjiga, tako je samo 1600. godine objavljeno 259 naslova, a počele su se tiskati i prve novine. No usprkos tome veliki dio stanovništva je i dalje bio nepismen. Došlo je i do određenog povećanja ukupnog broja studenata na sveučilištima. Među njima su bili i župni svećenici, ali i laici koji su vidjeli nove mogućnosti za sebe u javnoj upravi. Pristup visokom obrazovanju nije bio lagan, jer je ono često bilo skupo. Pravna akademija Inns of Court u Londonu nije davala stipendije pa je na početku 17. stoljeća devet od deset studenata bilo iz redova aristokracije i plemstva.⁹

2.2. Demografske promjene

London je u srednjem vijeku bio skup nekoliko administrativno i teritorijalno odijeljenih naselja. U prvom redu činila su ga dva grada: City of London i City of Westminster, a zatim brojna predgrađa kao Liberties i Counties. City of London bio je s katedralom, vijećnicom i brojnim gildama tipičan srednjovjekovni građanski grad, dok je feudalna opatija Westminster postala od 11. stoljeća kraljevska rezidencija. Opasan snažnim zidinama građanski London razvio se postupno u najveći engleski grad. Zahvaljujući povoljnom geografskom i prometnom položaju, London je kao lučki grad na plovnoj Temzi bio najveće industrijsko i trgovačko središte Engleske, a od 16. stoljeća postat će i svjetsko. Krajem istog stoljeća brojio je već 150 do 200 tisuća stanovnika.¹⁰ Prema nekim izvorima brojio je čak i 225 tisuća stanovnika krajem

⁸ R. Sarti, *Živjeti u kući - Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500. -1800.)*, str. 134.

⁹ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 115.

¹⁰ B. Milić, *Razvoj grada kroz stoljeća, III*, str. 235.

16. stoljeća.¹¹ Rast broja stanovnika nije mogla zaustaviti ni kuga koja je poharala London 1665. godine, kada je stradala gotovo četvrtina stanovništva.¹² Broj stanovnika Londona je do kraja 17. stoljeća narastao na 550 tisuća, a možda čak i 700 tisuća.¹³

Broj stanovnika je stalno rastao, dok se određene nepravilnosti u postotku rasta stanovništva mogu pripisati lošim žetvama i epidemijama. Čini se da je bilo relativno malo promjena u demografskim kretanjima, iako je prosječna životna dob narasla. Stupanj smrtnosti djece bio je visok, ali se razlikovao od jedne župe do druge. Očekivana životna dob je bila niska, a isto tako i trajanje radnog vijeka.¹⁴ Radna snaga dolazila je iz svih provincija: siromašni su se nadali boljoj budućnosti, bogati su gledali priliku da povećaju svoje bogatstvo. U Londonu nije manjkalo ni stranaca, bili oni bankari, trgovci, liječnici ili nešto drugo.¹⁵

2.3. Kuga 1665. godine

Kuga iz godine 1665. zapravo je započela u jesen godinu prije. Ona se prvo pojavila u Amsterdamu i Hamburgu 1663. godine. Mjere opreza su poduzete kako bi se spriječio dolazak kuge u grad, a jedna od njih je zaustavljanje uvoza iz gradova u kojima se pojavila kuga. Međutim, to se pokazao neučinkovito. Određeni paketi iz Nizozemske su dospjeli u London, točnije u kuću na križanju ulica Long Acre i Drury Lane. Ovdje su ih otvorila dvojica Francuza, obojica su se zarazila i umrla. Treći Francuz, koji se zarazio, odveden je kako bi se izolirao od ostatka stanovništva, ali to nije pomoglo. Bolest se počela širiti. Jaki mraz i hladno vrijeme usporili su širenje zaraze, no u ožujku, kada je došlo ljepše vrijeme kuga se ponovno razbuktala.¹⁶

U mjesecu svibnju utvrđeno je da je zaraza izbila u dvadeset župa. Određene prevencije za suzbijanje širenja zaraze su poduzete: zaražene su kuće zapečaćene, nitko nije smio ući ili izaći, hrana se spuštala kantama kroz gornje prozore, a mrtva tijela su iznošena na isti način. Na

¹¹ Joel Kotkin, *Povijest grada*, Alfa, Zagreb 2008., str. 158.

¹² Skupina autora, *Povijest, knjiga 9, Počeci novoga doba (16. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb 2008., str. 632.

¹³ Skupina autora, *Povijest, knjiga 11, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb 2008., str. 577.

¹⁴ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 121.-122.

¹⁵ Skupina autora, *Povijest, knjiga 9, Počeci novoga doba (16. stoljeće)*, str. 334.

¹⁶ Walter Besant, *The History Of London*, Longmans, Green, and Co., London 1894., str. 109.

vratima kuća zaraženih nacrtani su crveni križevi i postavljeni natpis s riječima: „Gospodine, smiluj nam se!“ Straža je postavljena na vrata kako bi se spriječilo oboljele pri pokušaju izlaska iz kuća. Svi psi i mačke u gradu, za koje se vjerovalo da prenose zarazu u krznu ili dlaci, su ubijeni. Tako se navodi nevjerojatna brojka od 40 tisuća pasa i 200 tisuća mačaka koji su ubijeni. Također su pokušali, ali bez uspjeha, istrijebiti štakore i miševe. Na početku izbijanja kuge, bogatiji slojevi su se povukli na selo, na svoja imanja, i tamo ostali do završetka epidemije. U gradu su sve trgovine zatvorene, gotovo sva proizvodnja je prestala, čak su gospodari otpustili svoje naučnike, radnike i slugu. Na riječnim dokovima brodovi su stajali s poluistovarenim teretom, a na pristaništima stajali su neotvoreni paketi. Javne institucije su prestale s radom, u crkvama nije bilo nikakvih obreda, sudovi su bili prazni. Na ulicama su prolaznici izbjegavali jedni druge. Na tržnicama, koje su morale biti otvorene, kupci su podizali kupljene proizvode s kukom i ispuštali novac u zdjelu octa. Mnoge obitelji dobrovoljno su se zatvorile u svoje kuće kako bi izbjegle zarazu.¹⁷

Kuga je u srpnju odnijela više od pet i pol tisuća života, dok je u kolovozu i rujnu smrtnost narasla na tri, četiri, pet, pa čak i osam tisuća tjedno, ali vjeruje se da su stvarne brojke umrlih veće od ovih koje su zabilježene. Svake večeri gradom su prolazila kola, a na njima su vozači, koji su pušili duhan kao dezinfekcijsko sredstvo, zvonili zvonom i vikali: „Donesite svoje mrtve. Donesite svoje mrtve.“ Groblja u blizini crkava su bila ispunjena, te su se kopale jame izvan grada u koje su tijela bačena bez ljesova, jer je bilo previše umrlih, a ljesova premalo. Kako se ljeto bližilo kraju, a jesen dolazila, bolest je postajala blaža u svom obliku, ali je trajala dulje. U kućama gdje su boravili zaraženi, nakon njihove smrti spalili bi ili oprali svu posteljinu, odjeću, tepihe, namještaj i zavjese, a prostorije nanovo okrećili. Ali nisu poduzeti koraci za čišćenje grada. Broj registriranih smrtnih slučajeva tijekom godine bio je 97 306 od čega 68 596 su pripisani kugi. No, čini se da su registri umrlih neprecizno vođeni. Vjeruje se da je preminulih od kuge bilo najmanje 100 000. Teško je razumjeti što su te brojke značile za London. Među preminulima barem su četvrtina trebali biti uspješni očevi, hranitelji obitelji. U mnogim slučajevima zajedno su umrli roditelji i djeca, u drugima, djeca su ostala siročad, ostala su živjeti u bijedi. Tada nije bilo ni posla. Bilo je 100 000 radno sposobnih ljudi koji nisu imali posao. Svi ti ljudi su morali živjeti od nečega. Gradonačelnik je, uz pomoć svojih vijećnika i nekoliko plemića, organizirao pomoć najpotrebnijima. Kako bi ljude spasili od gladi uključili su se kralj s

¹⁷ W. Besant, *The History Of London*, str. 110.

donacijom od tisuću funti tjedno, grad je dao 600, te trgovci koji su davali tisuće svaki tjedan i tako spasili mnoge živote.¹⁸

Iduće godine kuga se proširila van granica grada te poharala ruralne krajeve. Iako se zadržala još u Londonu, naime u razdoblju od siječnja do rujna 1666. godine od kuge je umro gotovo dvije tisuće, život stanovnika se počeo vraćati u stanje prije kuge. Ljudi su se okretali svojim svakodnevnim poslovima i problemima. Kuće koje su nekada bile pune umrlih od kuge sada su ponovno nastanjene živima, a trgovine koje su većinu godine bile zatvorene ponovno su otvorene. Ljudi su ponovno skupili hrabrosti za život, ponovno su se sklapali brakovi i popravljala se demografska slika koju je prouzročila kuga.¹⁹

¹⁸ W. Besant, *The History Of London*,, str. 111.-112.

¹⁹ Neil Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, John Wiley & Sons, SAD 2002., str. 4.

3. Veliki požar

3.1. Uzroci požara

Vatra je među najvećim opasnostima, prijetnja ekonomskom i socijalnom životu grada, sposobna u kratkom vremenu uništiti veliki broj zgrada i sve što se nalazi u njima, ostavljajući za sobom samo pepeo. Zbog veće koncentracije građevina, gradovi su pogodniji za širenje požara nego ruralna područja gdje je lakše obuzdati vatru. Građevine zbijene jedna uz drugu brzo prenose požar po čitavom gradu. Požare su mogli uzrokovati na primjer pijane osobe, nemarni susjedi, ali su mogli biti i namjerno podmetnuti. Podmetanje požara smatralo se jednim od najgorih kaznenih djela.²⁰ Osuđeni za podmetanje požara suočavali su se, tijekom prošlih stoljeća, s kaznom jednakom njihovoj zločinu – vatrom, tj. bili su živi spaljeni.²¹

Sva urbana središta poduzimala su određene korake kako bi se smanjio rizik izbijanja razarajućih požara. Zapreka tome je bila velika potreba za vatrom: sva kućanstva su trebala vatru za rasvjetu, grijanje i kuhanje, mnogi obrtnici kao što su pekari, pivari, destileri, proizvođači slada za pivo, obrtnici koji se bave bojanjem odjeće, proizvođači sapuna, keramičarske radionice, lončari i kovači također su trebali vatru u svojoj proizvodnji. Zgrade u kojima su radili neki od ovih obrtnika bile su napravljene od zapaljivih materijala, a peći i ognjišta su neadekvatno izvedeni. Opasnost od požara bila je i veća time što su potrebno gorivo za proizvodnju, tj. drva i ugljen, proizvođači držali u blizini radionica ili u samim radionicama. Proizvodnja odjeće, metala, kože važni su elementi ekonomije Londona. Tendencija je bila premještanje njihove proizvodnje na periferiju grada. Krčme i svratišta su također predstavljali još jedan problem, naime u stajama koje su bile pokraj nalazila se slama i sijeno, a u to doba popularna navika u krčmama je bila pušenje duhana. Ipak najopasnijim područjem smatralo se ono uz rijeku zato što su se tamo nalazila brodogradilišta, pristaništa i skladišta krcata katranom, smolom, konopljom, jedrima, užadima. Sličnu opasnost su predstavljali brodovi koji su se nalazili na pristaništima, no u slučaju opasnosti oni su mogli otploviti.²²

Gradske vlasti su pokušale smanjiti mogućnost izbijanja požara donoseći određene propise. Važna odredba bila je zabrana korištenja slame kao materijala za pokrivanje krovova jer bi se vatra u slučaju požara mogla brzo proširiti. Iako je zamjena krovova bila skupa, do početka 17. stoljeća gotovo da nije bilo slamnatih krovova u Londonu. Još jedna od odredbi s početka 17.

²⁰ Stephen Porter, *The Great Fire of London*, The History Press, Velika Britanija 2011., str. 8.

²¹ N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 37.

²² S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 14.-15.

stoljeća bilo je i to da se kuće moraju graditi od opeke ili kamena, a gornji katovi ne smiju biti veći od prizemlja i tako se nadviti nad ulicom stvarajući uži prostor između zgrada i time omogućujući vatri lakše širenje s jedne zgrade na drugu.²³ Kralj Karlo II., 11. travnja 1665. godine, piše gradonačelniku Londona i gradskim vlastima upozoravajući ih na opasnost od požara u krivudavim i uskim ulicama. Tom prilikom dao je ovlasti nadležnima da uhitte sve koji krše propise gradnje i poruše bespravnu gradnju, međutim te odredbe nisu imale velikog učinka. Ravnodušni prema opasnosti koja je prijetila od požara, graditelji i njihovi klijenti preferirali su jeftinije oblike gradnje tako da su se i dalje gradile drvene kuće ili kuće s velikim udjelom drvene građe.²⁴

Veliki požar je izbio u ulici Pudding Lane, u jednoj pekari. Najvjerojatniji uzrok požara je zalutala iskra iz ognjišta koja je zapalila drva koja su se nalazila pokraj.²⁵ Na brzo širenje požara utjecao je i niz prirodnih okolnosti. Prethodno toplo i sušno razdoblje isušilo je drva koja su se nalazila posvuda kao ogrjev ili građevni materijal te time stvarajući idealni medij za širenje vatre. Suhi istočni vjetar počeo je puhati nekoliko dana prije izbijanja požara, a na dan požara puhao je vrlo snažno. Osim prirodnih okolnosti, na izbijanje požara i širenje, utjecao je i ljudski čimbenik. Nemar i nepažnja ljudi koji su stanovali u kući gdje je izbio požar bio je potpomognut činjenicom da je požar izbio u noći kada su svi spavali. Bio je vikend, a također i vrijeme godišnjih odmora kada su se ugledniji građani i trgovci povlačili na selo, na svoja ladanjska imanja, te uživali na seoskim sajmovima dok su sluge ostajale u gradu i brinuli se za kuće. Kuće koje su bile u području izbijanja požara uglavnom su bile stare i građene od drveta, također već spomenuti problem uskih i krivudavih ulica izašao je na vidjelo kada je bio onemogućen dolazak strojeva za gašenje požara. U tom području bili su uskladišteni i mnogi zapaljivi materijali i proizvodi kao što su ulje, smola, katran, užad, konoplja, lan, vosak, maslac, sir, vino, rakija, šećer i drugi. Neočekivani nedostatak vode iz rijeke New River, te kvar pumpe za vodu na London Bridgeu omogućili su širenje požara zbog nedostatka vode za gašenje, a kasnije je i sama pumpa nestala u požaru. Osim toga, na početku se ljudi nisu puno obazirali na požar, te su ga olako shvatili misleći da će ga brzo i lako ugasiti. Međutim, prvotni konformizam građana potaknut mlakom reakcijom gradskih vlasti prerasta u zbuđenost, zapanjenost i očaj te ljudi radije spašavaju svoje dragocjenosti iz kuća, nego vlastite kuće i vlastiti grad.²⁶

²³ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 16.

²⁴ N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 32.

²⁵ Isto, str. 242.

²⁶ Gideon Harvey, *An Historical Narrative of the Great and Terrible Fire of London, Sept 2nd 1666*, The Project Gutenberg eBook, 2011., str. 52.-53.

Nastanak požara je složen proces, ali uključuje neke osnovne kemijske reakcije i fizikalne procese koji ostaju konstantni bilo da je riječ o vatri u ognjištu ili o požaru koji proždire grad. Vatri je potrebno zapaljivo gorivo, kisik, i neko sredstvo paljenja. Kada je vatra zapaljena gorivo i kisik djeluju u samoodrživoj lančanoj reakciji. Uklonimo li jedan od tri navedena čimbenika vatre neće biti. Sam plamen nije jedini načini nastanka požara. Ako su prisutni gorivo i kisik sama toplina može uzrokovati spontano zapaljenje. Eksplozija nastaje kada se zapale pomiješana zagrijana para, prašina ili plin s kisikom. U sobi bez kisika materijal zagrijan na temperaturu zapaljenja ili iznad nje neće se zapaliti. U slučaju Thomasa Farrinera u ulici Puding Lane, požar se rasplamsao kada je otvorio vrata tako pustivši potrebnu količinu kisika. Toplina uzrokuje oštećenja građevina, pojačava intenzitet požara, širi ga te je najveća prepreka u samom gašenju. Što je veća toplina brža je kemijska reakcija. Tako se stvara lančana reakcija: vatra stvara toplinu koja povećava temperaturu goriva i brzinu kemijske reakcije, tj. gorenja stvarajući tako sve veću toplinu koja opet povećava brzinu kemijske reakcije.²⁷

Brzina širenja vatre ovisi o geometriji zgrada i svojstvima zapaljivih materijala. Gotovo sva goriva su složeni spojevi ugljika organskog porijekla. Razgradnjom tih materijala na visokoj temperaturi bez prisutnosti kisika nastaju jednostavniji spojevi, a taj proces se naziva piroliza. Strogo gledano drvo ne gori nego se pod utjecajem visoke temperature brzo raspada te procesom pirolize nastaju plinovi koji gore, hlapljiva ulja i polimeri zajedno s velikom količinom vodene pare. Drva, kao što su bor, jela i smreka, uvelike korištena u Londonu, su više zapaljiva nego ona s manjim udjelom smole zato što toplina nastala gorenjem hlapljivih para poboljšava paljenje i pirolizu celuloze i lignina, sastavnica drveta. Bjelogorična drva kao što je hrast gore dulje i zadržavaju toplinu dulje. Temperatura vatre je povezana s bojom vatre. Tako kada je plamen crvene boje temperatura vatre je između 500 i 600 °C, a povećanjem temperature plamen postaje sve svjetliji pa na temperaturi između 1 400 i 1 600 °C postaje bijele boje.²⁸

Sušno i toplo ljeto je pogodovalo požaru. Drvo koje se koristi za gradnju sadrži određen postotak vlage, kako drvo stari suši se i gubi vlagu. Takvo suho drvo kada biva zagrijano lako se pali, te se požar brzo širi i vrlo ga je teško svladati. Uslijed požara pod utjecajem visoke temperature žbuka koja nije zapaljiva puca i raspada se i time omogućuje plamenu da dođe do konjske dlake i slame s kojima je pomiješana te se oni zapale. Unutrašnjost kuća također je bila vrlo podložna vatri, jer su zidovi unutrašnjosti bili često ukrašeni tapiserijama i ostalim

²⁷ N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 149.-150.

²⁸ Isto, str. 152.-153.

predmetima koji dobro gore. Jedino su zidovi kuća siromašnih bili gotovo goli i okrečeni u bijelo.²⁹

Jedna opasna tvar mogla se pronaći u domovima stanovnika Londona – barut. Barut je crna ili tamno siva eksplozivna smjesa koja sadrži 75% kalijevog nitrata, 15% drvenog ugljena i 10% sumpora. U Londonu je bilo uskladišteno 500 do 600 tona baruta u White Toweru, ali velike količine baruta spremljenog u drvene bačve su se mogle pronaći i kod oružara, majstora vatrometa, trgovaca brodomskom opremom i drugih. Također, tu su bile i oružarnice za vojsku i stražu, ali i bivši vojnici i civili imali su u svojim domovima puške i barut. Barut je opasan jer ga karakterizira velika osjetljivost na plamen i iskru.³⁰

3.2. Krivci za požar

Božanskim gnjevom su se objašnjavali požari koji su izbijali, ali je on također služio kao temelj za proročanstva požara koji će doći. Krajem 1650-ih i početkom 1660-ih pojavio se određeni broj mračnih proročanstava vezanih za London. Mnogi puritanski svećenici smatrali su ga grešnim gradom i uspoređivali s Babilonom ili nazivali gradom krvi. Očekivali su njegov vatreni kraj u bližoj budućnosti te slikovito iznosili svoje strahove u propovijedima. Thomas Reeve je u svojoj *God's Plea for Nineveh* (Božja molba za Ninivu) 1657. godine iznio proročanstvo da će London gorjeti od jednog kraja pa sve do drugog kraja grada, a dvije godine nakon toga Daniel Baker u *Certaine Warning for a Naked Heart* (Izvjesno upozorenje za grešno srce) iznosi, nakon svoje osude puta zla kojim ide London, proročanstvo o požaru koji će uništiti sve licemjere, prevrtljivce, nepravednike. Detaljno proročanstvo donosi 1660. godine kveker Humphrey Smith u djelu *Vision which he saw concerning London* (Vizija koju je imao o Londonu). Smith piše o požaru koji nitko nije mogao ugасiti, sve visoke građevine su srušene, ali vatra i dalje gori, gore prazni zidovi koji stoje pokraj ruševina. Smith je umro 1663. godine ne vidjevši je li se njegovo predviđanje obistinilo.³¹

U knjizi otkrivenja, broj 666 je broj Zvijeri, a jedan od njezinih atributa je mogućnost bacanje vatre s neba na zemlju.³² Uz godinu 1666. vezala su se mnoga proročanstva kao što je i

²⁹ N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 154.

³⁰ Isto, str. 157.

³¹ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 12.

³² N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 25.

dolazak sudnjeg dana. Mnogi matematičari su pokušavali objasniti tu brojku. Jedan od njih je i George Wharton sa svojim djelom *Calendarium Carolinum*. Iznimka nisu bili ni astrolozi. Ugledni astrolog William Lilly u svojim djelima govori o gradu pokraj rijeke koji gori, blizancima – jednom od zvijezda zodijskih – koji padaju i nestaju u plamenu. Horoskopski znak blizanci povezivao se s glavnim gradom – Londonom. Ljudi toga vremena su proročanstva i vizije shvaćali ozbiljno. Profesionalni proroci čije su knjige čitane u domovima diljem Engleske, kao što su William Lilly, John Gadbury, Vincent Wing, William Andrews, i deseci drugih astrologa, dobro su zarađivali od predviđanja budućnosti i svi oni su bili prilično sigurni da će 1666. godina biti teška. U prilog ovim proročanstvima idu i pojave koje su smatrane znakovima dolaska nečega vrlo lošeg kao što su pošasti, glad, bolest i slično. Te pojave su pomrčine sunca ili mjeseca, pad kometa. Djelomična pomrčina sunca dogodila se 22. lipnja 1666. godine, a još jedna, doduše, vidljiva samo s južne polutke 15. prosinca. Dvije pomrčine mjeseca zbile su se 6. lipnja i 1. prosinca. Nekoliko godina ranije, točnije u prosincu 1664. godine viđen je komet iznad Europe. Ovim prirodnim fenomenima možemo dodati još jedan neobičan, naime stanovnici Beča vidjeli su leteći lijes iznad grada.³³

Je li Veliki požar izbio slučajno ili je namjerno podmetnut nije u potpunosti razriješeno, iako je opće mišljenje da je riječ o nesreći. Velike nesreće pobuđuju maštu ljudi i nastaju različite priče o uzrocima i krivcima. Kralj u svojem govoru Veliki požar naziva Božjim sudom. Pobožni i religiozni ljudi smatrali su da je to kazna Neba za grad u kojemu poroci i nemoral vladaju otvoreno i sramotno, a koji nije bio dovoljno ponizan unatoč pošasti koja je vladala samo godinu dana ranije. Dokument gradskog vijeća o obnovi donosi kako je požar bio nepravедna i tužna presuda Neba. S vremenom nastaju mnoge sumnje i različita mišljenja o požaru. Neki su išli toliko daleko da su sumnjali na kralja. Građani nisu bili u potpunosti zadovoljni s ponašanjem vojvode od Yorka, smatrali su da je malo previše veseo i nemaran s obzirom na priliku, te da je svojim izgledom i ponašanjem davao dojam uživanja u ovoj strašnoj tragediji. Neki su sumnjali da je požar podmukao način vođenja rata Francuza i Nizozemaca, a te sumnje dodatno su podupirale izjave nekih kriminalaca koji su tvrdili da su dobili naredbe iz Nizozemske. Stranci, Nizozemci i Francuzi, bili su zatvarani, a navodno je jedan nizozemski dječak od svega deset godina priznao da su njegov otac, stric i on bacali vatrene kugle kroz prozor kuće gdje je požar započeo.³⁴ Broj stranaca koji su se tada nalazili u Londonu nije poznat, ali ih je zasigurno bilo na tisuće. Među njima su bili različiti diplomati, ambasadori, obrtnici,

³³ Adrian Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, Plimico, London 2004., str. 33.-37.

³⁴ G. Harvey, *An Historical Narrative of the Great and Terrible Fire of London, Sept 2nd 1666*, str. 42.-44.

trgovci, umjetnici i drugi. Unatoč ratu s Francuskom i Nizozemskom, mnogo ljudi iz tih zemalja došlo je u Englesku radi traženja sreće i blagostanja ili radi svoje protestantske vjere tražeći azil, a među njima najviše je bilo umjetnika. Postoje brojke za određene dijelove Londona, tako se navodi da je krajem 16. stoljeća u Cityju, Southwarku i Westminsteru bio 5 141 stranac. Među Englezima je postojala određena razina ksenofobije, smatrali su da im stranci uzimaju poslove i dovode ih do siromaštva. Tražili su od vlasti da poduzmu nešto u vezi toga. Strah i mržnja prema strancima izašli su na vidjelo tijekom Velikog požara kada su mnogi nevini stranci bili napadani, opljačkani i optuživani za podmetanje požara. Sluga portugalskog ambasadora napadnut je na tržnici Newgate Market. Okupljena rulja je tvrdila da ga je netko vidio kako podmeće požar. Sluga je pravosudnim organima rekao da je lažno optužen te da je samo šetao ulicom i ugledao koricu kruha na podu te ju podigao na prozorsku dasku (što je i bio portugalski običaj da se kruh ne ostavlja na podu). Njegov je iskaz provjeren i sve je bilo tamo gdje je rekao, ali su ga zatvorili u tamnicu radi njegove sigurnosti. Pustili su ga nakon nekoliko dana.³⁵

Požar koji je uništio većinu Londona dao je svježju priliku protivnicima republikanaca da ih optuže za urotu i paljenje grada zato što se treći rujan smatrao sretnim danom za republikance jer je na taj datum Oliver Cromwell izvojevao pobjede kod Dunbara i Worceстера. Nešto ranije, u travnju nekolicina republikanaca je osuđena za urotu i obješena. Prije izvršenja presude priznali su da je zatražena njihova pomoć u planiranju požara. Iako se sumnjalo na povezanost republikanaca i Nizozemaca te na različite urote, nije postojalo jasnih dokaza da su oni odgovorni za požar niti da je požar podmetnut.³⁶

Nakon požara krenule su različite glasine, a jedna od njih je bila da su za požar odgovorni papisti i jezuiti. Pojavili su se mnogi svjedoci koji su tvrdili da je to sve urota papista i time pobudili zanimanje parlamenta. Osnovano je povjerenstvo koje je trebalo istražiti te sumnje. Parlament je zatražio od kralja da progna iz zemlje sve papističke svećenike i jezuite. Povjerenstvo je zaprimilo određene dokaze i iskaze u kojima se tvrdi da su papisti viđeni kako bacaju vatrene kugle u kuće. Također, pronađeni su i skriveni noževi za koje se sumnjalo da su trebali poslužiti u pokolju protestanata. Nakon svih istraga samo je jedna osoba osuđena za podmetanje požara. Priznavši zločin osuđen je na smrt i pogubljen. To je bio Robert Hubert, Francuz, hugenot iz Rohana u Normandiji, papist, kako je sam izjavio, tj. lagao, ali u biti svojevrsan mentalni bolesnik koji je pukom nesrećom došao u Englesku neposredno prije

³⁵ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 70.-74.

³⁶ G. Harvey, *An Historical Narrative of the Great and Terrible Fire of London, Sept 2nd 1666*, str. 44.-45.

požara. Prema iskazu kapetana broda kojim je došao, Laurencea Petersona, Robert Hubert se iskrcao tek dva dana nakon početka požara. Ostali privedeni osumnjičeni su bili pušteni.³⁷

Na početku Velikog požara, poprište je posjetio i gradonačelnik sir Thomas Bludworth. Do mjesta požara se uputio kočijom, no zbog uskih i krivudavih ulica morao je kočiju ostaviti nedaleko od Pudding Lanea. Došavši tamo i vidjevši razmjere požara tvrdio je kako bi taj požar mogla ugaziti i jedna žena pomokrivši se na njega. Ne shvaćajući ozbiljno požar ubrzo se zaputio kući. Osim što je bio gradonačelnik, bio je i član parlamenta, u vojsci je imao čin pukovnika, te je bio vinar, bogat i uspješan trgovac. Svoj politički položaj i utjecaj duguje nepokolebljivoj vjernosti kruni, te je zbog toga bio uhićen u vrijeme vladavine Olivera Cromwella. Zbog pomoći dvoru tijekom prognanstva, bio je nagrađen viteškim naslovom tijekom restauracije monarhije. Na mjesto gradonačelnika postavljen je 29. listopada 1665. godine. Bio je poprilično mlad za ovu funkciju, imao je tek 45 godina, te su mnogi smatrali da nema dovoljno znanja, vještina i iskustva za upravljanje gradom. Govorilo se i da uživa u piću i plesu više nego što je to primjereno za njegov položaj.³⁸ Kako je požar sve više jačao i zahvaćao sve veću površinu grada pred Thomasa su gasitelji postavili zahtjev da im odobri rušenje kuća koje su se nalazile na putu požaru kako bi se spriječilo daljnje širenje. On je odbio dati odobrenje pravdajući se time kako prema zakonu svatko tko nekome sruši kuću mora i napraviti novu, te postavljajući pitanje tko će to sve platiti. Odobrenje za rušenje mogao je dati jedino kralj, no za to je bilo malo vremena, trebalo je djelovati brzo i odlučno. Zbog svoje prvotne loše procjene, manjka odlučnosti požar koji je zahvatio London postao je poznat kao Veliki požar.³⁹

3.3. Vatrogasci i tehnike gašenja požara

Kada bi izbio požar nije se moglo zvati vatrogasce ili neke druge hitne službe jer nisu ni postojali, ali postojale su određene procedure za slučaj požara. Ponekada su se gasitelji doimali kaotični, ali su uglavnom bili učinkoviti. Kada izbije požar najprije se treba oglasiti uzbuna i evakuirati okolne domove. Tada bi ljudi uzimali sa sobom samo određene dragocjene predmete, pogotovo ako bi požar brzo napredovao. Crkvena zvana su zvonila kako bi pozvala ljude na gašenje požara. U teoriji, od mjesta požara do Temze napravio bi se dvostruki red gasitelja:

³⁷ G. Harvey, *An Historical Narrative of the Great and Terrible Fire of London, Sept 2nd 1666*, str. 46.-49.

³⁸ N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 48.-49.

³⁹ Isto, str. 55.-56.

jednim redom bi dolazile pune kante s vodom, a drugim redom bi se vraćale prazne. Važan čimbenik u gašenju požara je dopremanje vode. Godine 1581. pod vodstvom Nizozemca Pietera Moricea postavljene su pumpe ispod sjevernog kraja Londonskog mosta. Pumpe su punile vodeni toranj te odatle sistemom cijevi voda se dostavljala u okolne domove. Godine 1609. New River kompanija napravila je spremnike i sustav za vodu u Islingtonu, dovodeći tako izvorsku vodu iz 61 kilometar udaljenog Hertfordshirea u oko 30 000 kućanstava. Time je olakšano gašenje vatre. Osim kante za vodu dio vatrogasne opreme su bile ljestve, koje su se čuvale u crkvenim tornjevima, te vatrogasne kuke. Vatrogasna kuka se sastojala od motke duge oko devet metara, željezne kuke i prstena na jednom kraju i željeznog prstena na sredini. Ta naprava je funkcionirala tako da se kuka zakvači za drveni okvir kuće, a za prsten se svežu konopci koji se vuku kako bi se srušila kuća. Vatrogasna kuka je bila teška pa je za njezino prenošenje bilo potrebno barem dvoje ili troje ljudi. Uz ovu vatrogasnu opremu župe su još imale lopate i štrcaljke od mjedi ili drveta.⁴⁰

Najimpresivnije i najnovije oružje za borbu protiv požara su bila vatrogasne saonice. Prvi puta su se pojavile u Engleskoj godine 1625., kada je Roger Jones dobio odobrenje za njihovu proizvodnju. Naime, sličan izum se pojavio u Njemačkoj desetljeće ranije. Vatrogasne saonice sastojala su se od pumpe s okomitim cilindrom koja se pokretala velikim polugama na prednjem i stražnjem dijelu, čvrstog okvira sa spremnikom za vodu i saonica bez kotača. Tvrđilo se da s ovim izumom deseterica gasitelja može brže i lakše ugasiti požar nego 500 s kantama. Do 1660. godine u gradu je bilo 60 ovakvih i sličnih strojeva. Mana ovih strojeva je njihova velika težina i masivnost, te je bilo potrebno 28 ljudi ili 8 konja da bi ga pomaknuli, a time se dovodilo u pitanje njihova učinkovitost u uskim i krivudavim ulicama.⁴¹

Oprema za gašenje požara čuvala se u župnim crkvama. Kada je Veliki požar izbio ljudi su otrčali do crkve svete Margarete. Vratili su se gotovo praznih ruku. Kako ozbiljnijih požara nije bilo tridesetak godina nije se vodilo ni računa o opremi. Ljestve, sjekire, kožne kante su uzeti i nikada nisu vraćeni, a ono što je preostalo bilo je razbijeno, oštećeno i gotovo neupotrebljivo. Cjevovod je bio oštećen i ono malo vode što je dolazilo bilo je nedovoljno za strojeve koji nisu čak ni mogli doći do samog izvora požara. Jedino što je preostalo gasiteljima je bilo gašenje požara pomoću kanti.⁴²

⁴⁰ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 60.-63.

⁴¹ Isto, str. 63.-64.

⁴² N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 47.

Pravljenje praznina koje sprječavaju prelazak požara s jedne kuće na drugu je bilo najbolje rješenje u borbi s vatrom. Rušenje kuća pomoću kuka je bilo sporo. Brži i učinkovitiji način je bilo rušenje kuća eksplozivom, tj. barutom. Rušenje kuća barutom moralo se odvijati podalje od samog požara zbog opasnosti od nekontrolirane eksplozije. Stvaranjem velikih praznina oko požara vatra se ugasi jer kada izgori sve gorivo ništa više ne održava vatru.⁴³

3.4. Kronologija požara

3.4.1. Nedjelja, 2. rujna

Požar je započeo u kući Thomasa Farrinera, pekara koji je opskrbljivao mornaricu, u ulici Pudding Lane u rano nedjeljno jutro drugog rujna. Kako je tvrdio kasnije, vatra u peći u pekari je bila ugašena u 22 sata prošlog dana. Oko ponoći je otišao do te peći upaliti svijeću, no nije bilo ni vatre ni žari pa je otišao do drugog ognjišta (u kući ih je bilo pet) gdje je ostalo malo žari. Nakon što je upalio svijeću ugasio je žar i u tom ognjištu. Također, bio je siguran da su sva vrata i prozori bili dobro zatvoreni kako propuh ne bi rasplamsao žar. Oko jedan sat probudio ga je dim dok je spavao na katu. Ustao je i vidio vatru koja je previše uznapredovala u prizemlju i tako onemogućila izlaz te je jedini izlaz bio preko krovnog prozora preći na drugu kuću. Svi se ukućani nisu uspjeli spasiti, sluškinja je ostala u kući i poginula.⁴⁴ Prešavši u susjednu kuću preko krova uspjeli su se spasiti Thomas, njegova kćer Hannah i sluga Teagh, dok je sluškinja Rose stradala. Rose je zahvatila panika, nije se mogla pomaknuti i unatoč svim Thomasovim naporima tragedija nije izbjegnuta.⁴⁵ Pri izlasku iz kuće Thomas je bacio pogled na dvorište gdje su bila smještena drva za ogrjev i vidio kako se vatra nije tamo još proširila. Prema izjavama svjedoka vatra se nakon sat vremena još nije proširila na okolne kuće.⁴⁶ Samuel Pepys u svojem dnevniku opisuje Veliki požar i događaje vezane uz njega.⁴⁷ Tako navodi kako ga je sluškinja probudila u tri ujutro i rekla mu za požar, on je ustao i otišao do prozora pogledati. Vidjevši požar tek u povojima smatrao je da se ne događa ništa ozbiljno te se vratio u krevet i nastavio spavati.⁴⁸ Na poprište požara je došao gradonačelnik sa svojim suradnicima. Prijedlog rušenja okolnih kuća i trgovina je odbio iz ranije navedenih razloga. Smatrao je kako požar nije velik, no

⁴³ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 40.-41.

⁴⁴ Isto, str. 36.

⁴⁵ N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 45.

⁴⁶ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 36.-37.

⁴⁷ Roger Williams, *Top 10 London*, Mozaik knjiga, Zagreb 2010., str. 72.

⁴⁸ Samuel Pepys, *Diary of Samuel Pepys, 1666*, The Project Gutenberg eBook, 2009., str. 246.-247.

zanemario je jak vjetar koji može stvoriti probleme. Tako je istočni vjetar pomogao u širenju požara na okolne kuće. Nesretne okolnosti koje su još bile prisutne su nizak vodostaj Temze i kvar na pumpama u vodocrpilištu.⁴⁹

Pepys je ustao ujutro u sedam sati i spremio se za još jedan uobičajeni dan, ali tada je čuo od sluškinje kako je požar već progutao 300 kuća te je odlučio nešto poduzeti. Otišao je pogledati požar izbliza. Pošto je bila nedjelja, neki su ljudi dulje spavali nego radnim danom te nisu ni primijetili požar. Ljudi do čijih je kuća požar došao spašavali su stvari koje su mogli spasiti na brzinu, ali često se zadržavajući do posljednjih trenutaka riskirajući život. Drugi, čiji su domovi bili udaljeni, ostali su potpuno opušteni iako je vjetar brzo širio požar, toliko brzo da je svaki sat novih 100 kuća gorjelo.⁵⁰

Pepys je posjetio Tower i upoznao vojvodu od Yorka i kralja sa situacijom te su mu oni naredili da ode do gradonačelnika i naredi mu rušenje kuća koje su na putu vatri jer je to jedini način da se vatra zaustavi. Kada je Pepys išao prema gradonačelniku koji je bio na poprištu požara mogao je vidjeti ljude kako iznose svoje stvari iz kuća te ih nose što dalje od požara spremajući ih kod prijatelja, rodbine, poznanika ili u crkve koje su smatrane najsigurnijim mjestima. Ljudi su nosili krevete sa svojim bližnjima koji su bili bolesni i nisu se mogli sami kretati. Kada je došao do gradonačelnika, Pepys je prenio poruku. Gradonačelnik je izgledao uznemireno, ljudi su mu otkazivali poslušnost, gubio je kontrolu nad situacijom. Iako je i prije naredbe počeo rušiti kuće, rezultata nije bilo, a manjkalo mu je ljudi. Pepys se vratio kući gdje su ga čekali njegovi prijatelji. Nakon večere koja je bila ugodna koliko je dopuštala ovakva situacija, Pepys i njegovi ukućani spremali su stvari u iščekivanju požara. Do kraja nedjelje požar je uništio područje uz rijeku u duljini od gotovo 800 metara. Mnoge kuće, ribarnice, trgovine, obrtničke radionice i crkve su uništeni.⁵¹

3.4.2. Ponedjeljak, 3. rujan

Oko četiri sata ujutro došla je kočija Pepysu kako bi odvezli najdragocjenije stvari i novac na sigurno kod gospođe Batten. Ulice su bile pune ljudi koji su vukli kolica, vozili stvari u

⁴⁹ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 37.-38.

⁵⁰ Isto, str. 38.-40.

⁵¹ S. Pepys, *Diary of Samuel Pepys, 1666*, str. 247.-249.

kolima, hodali ili jahali konje, vladao je metež. Pepys je još uvijek bio u svom kućnom ogrtaču kada je išao gospođi Batten.⁵²

Kao i mnoge ulice rijeka Temza je služila ljudima za spašavanje pokretne imovine. Gužva i panika su vladali svugdje, a jedino su prijevoznici mogli zadovoljno trljati ruke jer je najam kola za prijevoz stvari sada koštao i do 30 £, a za ljude koji su nosili stvari plaćalo se još dodatnih 9 ili 10 šilinga. Iako je 30 £ bio najveći iznos, uobičajeno se plaćalo 4 ili 5 £, no mnogi nisu ni toliko mogli platiti pa su spašavali samo ono što su mogli ponijeti sa sobom. Napuštene kuće i trgovine bile su mete lopova koji su u zbrci i kaosu mogli neometano raditi. Kako se vatra i dalje širila, kralj je pokušao uvesti red te je naredio da se uspostavi osam postaja za gašenje i postavio je vojvodu od Yorka na čelnu poziciju umjesto gradonačelnika čiji su pokušaji vođenja ovakve operacije bili poprilično neuspješni.⁵³

U ponedjeljak je požar uništio gotovo pet puta više crkava nego dan prije. Još uvijek je puhao istočni vjetar koji je nosio požar uz obalu prema zapadu. Pokušaj da se zaustavi požar kod tržnice Queenhithe nije uspio, a također ni drugi pokušaj kod dvorca Baynard. Dvorac je bio visoka kamena građevina za koju se vjerovalo da je mjesto gdje mogu zaustaviti požar. Požar se širio dalje sjeverno od ulice Temze i rijeke Temze, uništio je poštanski ured u ulici Cloak Lane, crkvu svetog Mihaela (*St Michael Paternoster Royal*) i mnoge druge. Prema istoku se požar širio sporije, ali i tamo je uništio mnoge građevine. Crkva svete Marije na brdu (*St Mary-at-Hill*) je bila uništena, no gasitelji i učenici Westminsterske škole pod vodstvom dekana Johna Dolbena uspjeli su spasiti crkvu svetog Dunstana (*St Dunstan's-in-the-East*) koja iako teško oštećena nije u potpunosti uništena. Vatra se približila i Toweru na 280 metara.⁵⁴ Požar je predstavljao veliku opasnost za Tower jer su tamo bile smještene velike količine baruta, ali i zato što se tamo nalazila velika količina zlata, srebra i ostalih dragocjenosti koje su sklonjene od požara.⁵⁵

Požar se proširio sada prema bogatijem dijelu grada. Najprije su bile zahvaćene siromašnije župe uz obalu rijeke Temze, no sada je dospio do ulica Lombard, Gracechurch i Fenchurch. Kraljevska burza u Cornhill ulici je jedan od najvećih gubitaka za London zbog svojeg značenja i zbog svih proizvoda koji su bili tamo uskladišteni. Gasitelji su uvidjeli kako ne

⁵² S. Pepys, *Diary of Samuel Pepys, 1666*, str. 250.-251.

⁵³ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 41.-43.

⁵⁴ Isto, str. 45-46.

⁵⁵ Nigel Jones, *Tower – An Epic History of the Tower of London*, Hutchinson, London 2012., str. 397.-398.

moгу kontrolirati požar sve do gradskih zidina. Tijekom noći rušili su kuće u ulici Whitefriars, između Fleet ulice i rijeke Temze, nekoliko stotina metara od požara.⁵⁶

3.4.3. Utorak, 4. rujn

Do sredine dana požar se proširio ulicom Fleet, a kasnije i do zidina dijela grada zvanog Temple. Zapadnim dijelom grada dominirala je katedrala svetog Pavla. Zbog radova na obnovi na nju su bile postavljene skele koje su samo pripomogle požaru pri širenju. Mjestima apsolutne sigurnosti od požara smatrane su crkve, pogotovo katedrala svetog Pavla u kojoj su bile uskladištene različite stvari i predmeti koje su ljudi donijeli kako bi ih zaštitili od požara. Mislilo se da će prostor oko katedrale biti dovoljna barijera požaru. Na početku je tako i bilo, ali kada je požar oko osam sati navečer uspio zahvatiti krov katedrali nije bilo spasa. Krov je gorio nekoliko sati i onda se urušio. Kuće u ulici Tower i Mark Lane su dignute u zrak pomoću baruta, a neke u blizini Towera uništene su topovskom paljbom. Unatoč tomu vatra je gotovo došla do samih vrata Towera.⁵⁷

3.4.4. Srijeda, 5. rujn

Oko dva sata ujutro gospođa Pepys je probudila svojega supruga, sva zabrinuta jer je požar zahvatio crkvu u njihovoj ulici. Stoga, su odlučili napustiti svoj dom. Na putu od svojega doma do sigurnog dijela grada Pepys je vidio svakojake nesreće što su zadesile ljude, ali i životinje. Tako je vidio jednu mačku kojoj je sva dlaka na tijelu bila spaljena, no ona je nekako uspjela preživjeti.⁵⁸ Kada se Pepys popeo na Allhallows toranj ugledao je najtužniji prizor koji je vidio u svom životu: požar je bio svuda ispred njega, dokle god je pogled sezao. Nije bilo sve tako crno, naime vjetar je prestao puhati, vrijeme se smirilo i to je išlo na ruku gasiteljima. Požar se polako zaustavljao i gasitelji su preuzimali kontrolu na određenim dijelovima grada, no i dalje su svi bili oprezni jer je povratak vjetra mogao ponovno sve pogoršati. Požar u ulicama

⁵⁶ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 46.-48.

⁵⁷ Isto, str. 49.-50.

⁵⁸ S. Pepys, *Diary of Samuel Pepys, 1666*, str. 255.-256.

Fetter Lane i Shoe Lane je ugašen, također, do noći cijelo područje zapadno od Cityja, osim manjeg dijela kod Cripplegatea. Sada su se svi resursi mogli preusmjeriti na ostatke Velikog požara. S obzirom na prethodne noći, ova je trebala biti jedna od mirnijih, no sve je prekinula uznemiravajuća vijest kako Francuzi i Nizozemci dolaze. Ta vijest se pokazala lažnom.⁵⁹

3.4.5. Četvrtak, 6. rujan

Pepys se probudio oko pet sati ujutro i zajedno s ljudima koji su bili u blizini ugasio jedan manji požar. Lijepo je bilo vidjeti kako su žene marljivo pomagale grabiti vodu iz kanala, mislio je Pepys, ali zatim bi se one napile piva nakon obavljena posla. Pepys je, kao i mnogi, bio dugo budan, slabo spavao i u prljavoj odjeći. Čamcem je otišao do Southwarkea, zatim u Westminster u nadi da će tamo naići na nekog trgovca kako bi kupio novu košulju. No to je bilo teže nego je mislio zato što je većina trgovaca ostala bez robe koja je izgorjela u požaru.⁶⁰

Iako je požar ugašen ili gotovo ugašen na svim lokacijama, ostalo je puno posla. Tako je poslano, iz okolice, dodatnih 200 ljudi zaduženih za gašenje i održavanje reda koji su trebali zamijeniti već umorne gradske snage. Dobili su i potreban alat za uklanjanje ruševina i raščišćavanje ulica. Kralj je naredio opskrbu grada potrebnim živežnim namirnicama. Zbog velike površine grada pod ruševinama, mnogi ljudi su se morali skloniti u predgrađa ili okolna sela. U kratkom vremenu sva okolna sela su bila popunjena ljudima i njihovim stvarima koje su morali zbog pomanjkanja mjesta ostavljati vani na otvorenome. Otvarane su privremene tržnice koje su trebale donekle omogućiti normalnu opskrbu.⁶¹

⁵⁹ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 51.

⁶⁰ S. Pepys, *Diary of Samuel Pepys, 1666*, str. 257.

⁶¹ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 51.-52.

4. Posljedice požara

Katastrofa ovakvih razmjera stvorila je mnoge probleme, neke koji su se morali rješavati odmah. Najosnovnije namirnice i potrepštine trebalo je osigurati ljudima koji su ostali bez domova i to prije zime. Također trebalo im je osigurati smještaj. Oni koji su nekada pomagali beskućnicima i siromašnima sada su se našli na istoj strani. Gradska vlast je trebala procijeniti nastalu štetu.⁶²

Podatci o šteti koji su dobiveni nakon istrage su bili zapanjujući. Otkriveno je kako je preko 13 200 kuća raspoređenih u 400 ulica izgorjelo ili uništeno. Prema procjenama to je značilo kako je 70 do 80 tisuća ljudi ostalo bez doma. Ako govorimo o površini onda je riječ o 150 hektara ili 80% područja unutar zidina koje je bilo pod ruševinama. Što se crkava tiče, njih 86 je potpuno uništeno ili teško oštećeno, a 35 njih nikada neće biti ponovno sagrađeno. Za obnovu ostalih bit će potrebno više od pola stoljeća i iznos od 360 000 £. Radi usporedbe Samuel Pepys je svojega kuhara plaćao 5 £ godišnje, a za 5 šilinga se mogla kupiti pečena govedina za četiri osobe u taverni. Mnogi su bankrotirali kada su njihove stvari izgorjele zajedno s katedralom svetog Pavla. No nije uništeno samo materijalno blago, nego kulturno i književno jer su mnoge knjige bile pohranjene u katedrali, ali i drugim crkvama. Ukupnu štetu koja je bila na kućama, javnim zgradama i stvarima koje su izgorjele ili opljačkane, Thomas Delaune je procijenio na 9,9 milijuna funti. Detaljniju procjenu iznosi John Strype 1720. godine u djelu Studija gradova Londona i Westminstera (*Survey of the Cities of London and Westminster*) te navodi iznos od 10 788 500 £. Mnogi se ne slažu s njegovom procjenom te smatraju kako je vjerojatniji iznos od oko 9 milijuna funti, iako je teško precizno odrediti.⁶³

Gubitkom gradske vijećnice, burze i katedrale svetog Pavla, gradski, politički, trgovački i vjerski centri su nestali. Uništenjem carinarnice (*Custom House*) i poreznog ureda (*Excise Office*) smanjen je pritok prihoda, dok je gubitkom glavne pošte (*General Letter Office*) poremećena komunikacija s ostatkom zemlje. Dok je veliki dio kompanija pretrpio gubitke, one koje su ostale netaknute ili s manjom štetom iskoristile su svoju priliku za dodatnu zaradu. Ipak uz borbu za veći profit, neki su uspjeli uklopiti i pomaganje drugima, na primjer dajući im

⁶² S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 60.

⁶³ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 136.-137.

prostore jeftino u najam. Zbog manjka stambenog prostora pojedini najmodavci su kuće koje su prije iznajmljivali za 40 £ sada iznajmljivali za visokih 150 £ godišnje.⁶⁴

Broj ljudi stradalih u požaru je nejasan. Mogući uzroci smrti tijekom požara su gušenje, opekline, unutarnje otekline uzrokovane udisanjem vrućih plinova, udarci uzrokovani dijelovima građevine koja se urušava. Požar u zatvorenom prostoru troši kisik pa može doći do gušenja osobe koja se tamo nalazi. Ugljični monoksid je najčešći uzrok smrti tijekom požara jer može biti smrtonosan i kada se nalazi u manjim koncentracijama u zraku. Samo je četvero, šestero ili po nekim verzijama osmero ljudi poginulo, ali te brojke se čine apsurdnima. Za četiri osobe se zna sa sigurnošću da su umrle, a to su Rose, sluškinja Thomasa Farrinera, starica čije tijelo je pronađeno u blizini katedrale svetog Pavla, urar Paul Lowell iz ulice Shoe Lane i jedan starac. Tijekom raščišćavanja ruševina katedrale svetog Pavla pronađena su dva tijela, ali je nemoguće sa sigurnošću potvrditi jesu li se stradali sklonili prije požara u katedralu ili su to tijela osoba koje su već odavno bile pokopane u katedrali. Kao žrtva požara može se ubrojiti i jedna žena koju je ubila rulja jer je bila osumnjičena za podmetanje požara. Sve navedene žrtve moraju se pridodati velikom broju onih čija smrt nije zabilježena. S obzirom na razmjere požara, dokaze, iskustva iz prijašnjih požara urbanih područja tijekom stoljeća, velika je vjerojatnost da broj stradalih uvelike premašuje brojke od četiri, šest ili osam žrtava. Također mnogi su umrli od gladi i hladnoće tijekom zime koja slijedila nakon Velikog požara.⁶⁵

Mnogi građani su se povukli u područja koja nisu strada, pokretali novi život u predgrađima. Određeni broj građana ipak je odlučio zauvijek napustiti London i preseliti se u neki drugi grad. Neki su novi život potražili u Americi. Prema podacima iz 1673. godine, sedam godina nakon požara, broj stanovnika se smanjio za jednu četvrtinu od broja prije požara.⁶⁶

Kako se zima približavala, a većina ugljena i drva za ogrjev je izgorjela u požaru, tako je i rasla njihova cijena. Edmund Berry Godfrey je imao sreće jer njegove zalihe ugljena nisu izgorjele u požaru. On je iskoristio priliku i ugljen koji je nabavio za ne više od 2 £ i 7 šilinga za jedan *chaldron* (engleska mjera za volumen, obično korištena za ugljen, 1 422 kg) sada prodavao za 3 £ i 12 šilinga. Mnogi su ga stoga optuživali za profiterstvo te izrabljivanje i ugnjetavanje, pogotovo siromašnih. Ironično, Godfrey je proglašen vitezom za svoje zasluge u gašenju požara. Iako zima nije bila jako hladna cijene su i dalje rasle, tako se spominje da je cijena do lipnja narasla na 5 £ i 10 šilinga. Najveći porast cijena je bio za najam kuća. Neki vlasnici su išli toliko

⁶⁴ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 137.-138.

⁶⁵ N. Hanson, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, str. 243.-245.

⁶⁶ Isto, str. 246.

daleko da su pokušavali izbaciti podstanare koji su bili u njihovim kućama kako bi ih iznajmili nekim drugim za veći iznos. To se dogodilo i Nathanielu Hobartu koji je srećom poznao zakone i propise, te kada ga je vlasnik htio izbaciti zaprijetio mu je sudskom parnicom te se vlasnik povukao. Oni koji si nisu mogli priuštiti smještaj u kućama živjeli su u šatorima u okolini grada ili su napravili improvizirane nastambe na ruševinama svojih domova.⁶⁷

⁶⁷ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 76.-79.

5. Obnova Londona

5.1. Pripreme za obnovu

Obnova Londona nije odmah počela, nego je bila odgođena zbog različitih nesuglasica. Zahtijevalo se plansko pristupanje obnovi, poštivanje propisa vezanih za korištenje određenih materijala pri izgradnji, pa čak i promjenu pojedinih ulica. Nije bila prihvatljiva nasumična i djelomična obnova, gdje bi pojedinci gradili nove kuće u što kraćem roku koristeći materijale koji su dostupni kako bi si što prije osigurali smještaj i nastavili s poslom. Kontrolirana izgradnja je imala za posljedicu odgađanje početka obnove kod vlasnika koji su imali i volje i sredstava. Kako je požar bio već pri kraju sezone gradnje popuštalo se više nego da se požar zbio u proljeće ili rano ljeto. Kao i kod svakog velikog požara, prije nego se krene u velike radove i obnovu trebaju se riješiti vlasnički odnosi, granice, financiranje, opskrba materijalom. Skeptici su mislili kako odugovlačenje samo umanjuje napredak grada, neki su išli toliko daleko da su smatrali kao se rekonstrukcija grada neće ni dogoditi. Preseljenje trgovaca u predgrađa moglo je opteretiti i onako već popunjene kapacitete za stanovanje, a izgradnja na tome području ne bi se odvijala znatno brže nego li u centru gdje su nekada bili. Izgradnja u predgrađima nije bila poželjna zato što onda tamo odlaze materijal i sposobni radnici koji su potrebni u obnovi centra grada. Mnogi trgovci izrazili su želju za ostankom u Cityju. U krajnjem slučaju gradske vlasti mogu ponovno staviti na snagu prohibiciju gradnje u predgrađu. London je imao i ulogu luke pa se očekivala što brža obnova i u tom pogledu.⁶⁸

Požar je pružao i priliku za izgradnju novoga i drugačijeg Cityja. Želja mnogih je bila da se krivudave i uske ulice u centru preprave. Jedan od zadataka je bilo stvoriti arhitektonsko jedinstvo, sve su građevine trebale biti napravljene od opeke ili kamena i u istom stilu. Predviđalo se kako će biti upadljive i luksuzne. Vizija Williama Templea je bila grad koji će biti zdraviji, bolje izgrađen, s otvorenim površinama, vrtovima i širim ulicama nego stari London. Također, predviđao je izgradnju pristaništa duž cijele obale od Templea do Towera. Postavljao se i zahtjev proširenja ulica jer se predviđala povećana upotreba kočija.⁶⁹

Izrađeni su mnogi planovi za obnovu Londona, koji zajedno predstavljaju najranije i vjerojatno najznačajnije planove za obnovu glavnog engleskog grada. Nadalje, komparacija tih planova otkriva značajne razlike u koncepcijama grada kod različitih autora, koncepcije koje se i

⁶⁸ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 92.-93.

⁶⁹ Isto, str. 94.

danas mogu pronaći u diskursu suvremenog urbanizma. Dva plana, plan Christophera Wrena i Johna Evelyn, su proizvod arhitektonske mašte dok su planovi Roberta Hookea, Valentinea Knighta i posebice Richarda Newcourta bili u domeni planiranja. Ova podjela se odnosi na to da prva dva plana više pažnje posvećuju formi, estetici, kompoziciji, oblicima i motivima, dok su ostali proizvod funkcionalnih potreba, analize socijalnih procesa, ekonomije, radnih procesa.⁷⁰

U listopadu 1666. godine, kralj je oformio povjerenstvo koje se sastojalo od šest članova, tri koja je on imenovao i tri koja je imenovao grad, a to su bili Christopher Wren, Roger Pratt, Hugh May, Robert Hooke, Peter Mills i Edward Jerman. Njihova zadaća je bila osmisliti plan za obnovu, propise i rješenja za mnoga otvorena pitanja. Kraljev proglas iz rujna zacrtao je neke smjernice kao što su upotreba određenih materijala u gradnji, proširenje određenih ulica, zabrana gradnje na obali rijeke Temze i drugo. Komisija je ulice podijelila u tri kategorije s obzirom na širinu, u prvu kategoriju spadaju one koje su široke 21 metar, u drugu one od 15 i 13 metara, te u posljednju kategoriju one od 9 i 7 metara. Niti jedna ulica ne bi trebala biti uža od 5 metara. Nadležnost za popločavanje ulica treba prijeći sa župa na gradske organe. Gradnja balkona ili nekih drugih izbočenih dijelova zgrada zabranjena je osim u širokim ulicama. Želja za uniformnošću, jedinstvenim stilom iskazuje se u kategorizaciji kuća gdje se propisuje broj katova, visina katova, dubina podruma i debljina zidova. Prema broju katova kuće su podijeljene u četiri kategorije, također i njihov smještaj u određenom dijelu grada ovisio je o broju katova.⁷¹

Unutar šest mjeseci od požara mnoga pitanja su riješena. Uspostava suda za pitanja vezana uz požar pružila je pravnu osnovu rješavanja mnogih nesuglasica i ubrzala obnovu, te su doneseni propisi koji reguliraju obnovu. Plan za potpuno novi raspored ulica nije usvojen jer je praktična izvedba bila gotovo nemoguća. Glavni cilj nakon požara je bilo omogućiti brzi oporavak Cityja osiguravajući uvjete za početak obnove u proljeće naredne godine, što je i postignuto. U svakom slučaju ravnjanje i proširenje ulica, s provedbom plana da ih se kategorizira i nametne uniformnost, kao i minimalni standardi gradnje, odražavaju obećanje o boljem gradu od onog koji je bio prije požara.⁷²

⁷⁰ Julienne Hanson, *Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666*, Ekistics, 1989., 56 (334-335), str. 25

⁷¹ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 103.-105.

⁷² Isto, str. 113.

5.2. Hookeov plan

Robert Hooke je svoj plan ograničio na opožareno područje, iako je njegova fascinacija s pravilnom mrežom značila svjesno ili nesvjesno izravnavanje linije Leadenhall ulice. Prema njemu glavna ulica je trebala biti ravna linija na koju bi se spajale ostale ulice i to po mogućnosti pod pravim kutom.⁷³

Hookeov plan predstavlja kvadratna ortogonalna mreža s četiri istaknuta glavna trga na kojima bi se nalazile tržnice ili fontane. Veliki otvoreni prostor pokraj Towera ostao bi kakav je bio prije požara. Nove ulice bi bile spojene sa starima uz manje promjene u poravnanju gdje je to moguće. Prema planu predviđeno je 15 novih crkava, iako ih je prije požara bilo preko 100. Novi raspored crkava zamijenio bi prijašnji koji se činio nasumičan jer se crkve nisu nalazile na svim važnim križanjima javnih prostora. Katedrala svetog Pavla i vijećnica bi se nalazile u dva paralelna bloka koji bi zajedno tvorili pravokutan otok u središtu Cityja. Katedrala bi bila premještena sjevernije od svoje prijašnje lokacije, a njoj bi se pristupalo s četiri strane, četiri ulice koje sijeku blok s katedralom u polovištima stranica. Važan element plana je i široko pristanište duž cijele obale Temze. Linija starih zidina podudarala bi se sa linijom ceste koja bi se izgradila na njihovom mjestu tvoreći prsten.⁷⁴

Trgovi i nova obala su jako veliki usporede li se sa blokom u kojem se nalazi vijećnica. Hooke postavlja trgove u sjecište četiriju spojenih blokova. Njegov je plan ujediniti grad pomoću pravilne ortogonalne mreže kombinirajući dugačke vizure od sjevera prema jugu i istoka prema zapadu. Na rubovima trgova nalazile bi se javne ustanove, dok bi glavne javne ustanove kao što su katedrala i vijećnica bile izolirane.⁷⁵

5.3. Knightov plan

Knightov plan je rudimentaran i nedovršen i većina cesta u njemu je na razini idejne sheme, a ne u mjerilu. Ipak, moguće je rekonstruirati što je Knight namjeravao uspoređujući

⁷³ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 208.

⁷⁴ J. Hanson, *Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666*, str. 27

⁷⁵ Isto, str. 29.

njegov tekst i prateće nacрте. Knight je planirao šest ulica širine 15 metara i pet ulica širine devet metara u smjeru sjever-jug. U smjeru istok-zapad predložio je dvije važnije ulice širine 15 metara i 20 ulica širine 9 metara, sve one slijede zakrivljenost rijeke. Katedralu svetog Pavla Knight je smjestio na trg između dvaju manje važnih ulica, dok južna važnija prometnica ugrubo slijedi staru ulicu Fleet i Ludgate Hill, te se otvara na zapadnu stranu katedrale svetog Pavla, nastavljajući se do Towera. Za razliku od Evelyn a i Wrena, koji su počeli od ulične mreže i dobili blokove kao nusproizvode te iste mreže, Knight je cijeli plan izveo iz prototipa gradskih blokova približnih dimenzija 152 puta 21 metar, koji se sastoje od dva reda kuća u nizu koje dijeli usko otvoreno dvorište. Nogostupi su trebali biti natkriveni arkadama. Komercijalni sadržaji bili bi u prizemljima, a stanovanje iznad njih.⁷⁶

Knightova velika zamisao je bila izgradnja kanala koji bi, u obliku luka, prolazio pokraj Billingsgatea, između Londonskog mosta i Towera, spajajući se sa rijekom Fleet.⁷⁷

5.4. Evelynov plan

John Evelyn je predlagao smanjenje broja crkava na požarom uništenom dijelu Londona na brojku od 25 tvrdeći kako u nekim župama ima premalo stanovnika. Zalagao se za bolje pozicioniranje crkava, smještajući ih na glavna sjecišta ulica ili na otvorene trgove. Također, zalagao se za premještanje svih groblja u blizinu sjevernih zidina tvrdeći kako je običaj pokapanja ljudi na crkvenim grobljima u gusto naseljenim ulicama uvredljiv i nepristojan.⁷⁸

Evelynov plan za obnovu Londona pokazuje strogu ortogonalnu mrežu ulica koja se preklapa sa strukturom u obliku zmaja na istoku i oktogonom ulica na zapadu, između ulica Fleet i Temple. Predgrađa izgledaju drugačije od grada unutar zidina, od kojeg su odvojena rijekom Fleet, koja je premoštena na tri mjesta. Plan zadržava zidine i gradska vrata, ali unutar njih radi novu uličnu mrežu. Bitna je i nova ruta rijeke, poravnata s najvažnijim građevinama koje gledaju na Temzu: burza, carinarnica i zgrade admiraliteta, uz nekoliko pristaništa i tržnica na otvorenom. Najvažnija ulica prolazi u smjeru istok-zapad središnjim dijelom grada od Ludgatea do East Smithfielda povezujući katedralu svetog Pavla, gradonačelnikovu kuću, veliku tržnicu i

⁷⁶ J. Hanson, *Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666*, str. 27.

⁷⁷ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 207.-208.

⁷⁸ Isto, str. 209.

crkvu svetog Dustana. Prvi dojam je da Evelyn pokušava ostvariti da svako križanje bude jedinstvena kombinacija geometrije plana i fasada, što dodatno naglašava postavljanjem najvažnijih građevina na križanja i time blokira pogled u daljinu. Kretanje gradom je kretanje od jedne važne zgrade do druge. Unutar gradskih blokova Evelyn savjetuje daljnju razradu ulica, ali ne daje konkretne upute, jer smatra da to nije važno za izvedbu plana.⁷⁹

Ovaj plan baroknog karaktera, kada je bio predložen u Parlamentu, izazvao je najveći interes, burne rasprave i podjele mišljenja. Naime, prijedlog je sadržavao dvadesetak trgova (*squerova*) različitih veličina. Plan je bio odbijen, što ne čudi s obzirom da je od ponuđenih rješenja bio najmanje realan.⁸⁰

5.5. Wrenov plan

Od svih planova koji su sačuvani, Wrenov je privukao najveću pozornost i pobudio najjače emocije. To nije bilo nikakvo iznenađenje s obzirom da ima reputaciju jednog od najboljih arhitekata koje je Engleska ikad imala.⁸¹

Vrativši se sa studija u Italiji, Wren je bio inspiriran Berninijvim radovima te je ponudio plan za obnovu koji slijedi kasnorenesansne i klasicističke uzore za koje Engleska toga vremena nije još bila spremna. Njegov plan snažno artikulira katedralu i njezin urbanistički položaj na sastavu dviju pravocrtnih ulica koje ispred nje kao rašlje formiraju monumentalni izduženi trg pružajući se sve do zapadnih srednjovjekovnih gradskih vrata. Trase tih ulica prolaze cijelom dužinom Cityja u nekim se dijelovima poklapaju sa starom uličnom mrežom, tako da su imale osim estetske i funkcionalne karakteristike i uporište u realnom stanju. Osim katedrale, drugi, ako ne i važniji, centar njegova plana je zgrada burze s raskošnim trgom na sjecištu desetak novih radijalnih ulica.⁸²

Prema profesoru T. F. Reddawayju Wren je u potpunosti podbacio u pogledu financijske opravdanosti svojega plana, nezadovoljavajući ni socijalne potrebe grada, stvarao je utopiju. Wrenov i Evelynov plan bili su slični. Značajne razlike su u dva nacrtu koji pokazuju kako je

⁷⁹ J. Hanson, *Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666*, str. 27.-28.

⁸⁰ B. Milić, *Razvoj grada kroz stoljeća, III, Novo doba*, str. 236.

⁸¹ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 211.

⁸² B. Milić, *Razvoj grada kroz stoljeća, III, Novo doba*, str. 237.

Evelyn nadareni amater s kozmopolitskim znanjem o urbanizmu Europe, dok je Wren dodao nešto više ukusa i promišljanja o funkcioniranju modernog grada. Evelyn je burzu postavio, kako je već spomenuto, uz Temzu dok je Wren zadržao staru lokaciju. Druge javne institucije su različito razmjestili, tj. postavili ih na različite lokacije.⁸³

Svojim planom Wren je želio postići podjelu novog Londona na zone koje bi funkcionalno bile neovisne, ali vizualno i fizički spojene uvodeći srednjovjekovnu metropolu u 17. stoljeće. Kritičari 20. stoljeća spočitavaju mu nerazumijevanje topografije grada. London je izgrađen na dva brežuljka između kojih se nalazi dolina. Stoga, vizualna povezanost se prekida. Kritičari se čude i tome kako je Evelyn to uvidio i našao rješenje, naime on je predlagao da se za popunjavanje nizine iskoristi otpadni materijal koji je ostao nakon požara.⁸⁴

5.6. Newcourtov plan

Richard Newcourt je imao rigidan, ali radikalno pristup obnovi Londona. Zanemario je stare granice grada i kreirao novi grad, dvostruko veći od Londona prije požara. Njegov plan je pravilnog kvadratnog oblika. Mreža od osam puta osam blokova i ulica proteže se od Towera do rijeke Fleet, čak i izvan granica sjevernih zidina. Nove pravokutne zidine imale bi pravilno raspoređeno devet vrata, po tri na zapadu, istoku i sjeveru, dok bi rijeka Temza bila južna granica kao i prije požara. U sredini grada nalazio bi se ogroman trg načinjen od četiri bloka, svaki blok dimenzija 260 puta 237 metara. Newcourt nije odredio što bi bilo smješteno na tom velikom trgu. U svojem planu postavio je još manja otvorena mjesta ili trgove. Oni su bili smješteni u sredini svake četvrtine grada. Jugozapadni trg se podudara s položajem katedrale svetog Pavla, a Newcourt je i označio katedralu na svojem nacrtu. Ostatak grada bi tvorilo 55 blokova, svaki podijeljen u četiri manja, a u sredini bi se nalazio mali trg s crkvom. Izvedba ovoga plana zahtijevala bi velike napore te rušenje dijelova grada koje nije uništio požar.⁸⁵ Newcourtov plan ne poštuje topografiju grada o kojoj je već bilo govora.⁸⁶

⁸³ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 211.-213.

⁸⁴ Isto., str. 213.

⁸⁵ A. Tinniswood, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, str. 207.

⁸⁶ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 100.

5.7. Rađanje novoga grada

Obnova grada mogla je započeti u proljeće 1667. godine. No mnogi vlasnici kuća koje su izgorjele bili su zabrinuti oko cijene izgradnje novih. Zbog velike potražnje za sposobnim graditeljima cijena njihova rada je rasla, a također i cijena materijala. Pojavili su se određeni priručnici i savjetnici vezani za gradnju koji su mogli olakšati odluke zabrinutim i neodlučnim građanima. U priručnicima su dani praktični savjeti za izgradnju, cijene izgradnje pojedinih tipova i veličina građevina.⁸⁷ Vlasnici zemlje često su bili veliki aristokrati zemljišnih skupština i nesavjesni graditelji koji se nisu susprezali, usprkos riziku pogubnih urušavanja, upotrebljavati loš građevinski materijal. Nisu tražili ništa više osim rješavanja stambenog pitanja.⁸⁸

Unatoč svim prethodnim zakonskim pripremama godina 1667. nije polučila velike rezultate u gradnji. Proizvodnja opeka također je sporo napredovala, kao i opskrba kamenom. Povećanje trgovine i ekonomsko uzdizanje odrazili su se pozitivno i na gradnju. Godina 1668. je označavala polet u gradnji, naime tada je izgrađeno 1 450 kuća, a do 1670. godine njih 6 000. Zadovoljan napretkom obnove kralj je, 1671. godine, posjetio najljepše dijelove grada. Obnova je dobro napredovala, iako ni 1690. godine nije dosegnut broj kuća koji je bio prije požara.⁸⁹

Ukupni troškovi obnove mogu se svesti samo na procjene. Tako se procjenjuje da je za obnovu kuća utrošeno četiri milijuna funti, a za katedralu svetog Pavla i za crkve i kapelice jedan milijun funti. Najskuplji projekti u Cityju bili su obnova vijećnice, burze i izgradnja spomenika Velikom požaru. Kralj je snosio troškove obnove carinarnice, vojne akademije. Sveukupno se procjenjuje trošak obnove na šest milijuna funti. Završetak katedrale svetog Pavla i dodavanje zvonika pojedinim crkvama na početku 18. stoljeća označava kraj obnove Londona nakon Velikog požara, iako je većina radova na obnovi završena ranih 1670-ih godina.⁹⁰

⁸⁷ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 116.

⁸⁸ Skupina autora, *Povijest, knjiga 11, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, str. 584.

⁸⁹ S. Porter, *The Great Fire of London*, str. 123.-126.

⁹⁰ Isto, str. 140.

6. Katedrala svetog Pavla

Katedrala koju je projektirao Christopher Wren je zapravo peta crkva sagrađena na istome mjestu. Prvotna crkva je izgrađena 604. godine. Smatralo se da je ta crkva izgrađena na temeljima nekadašnjeg hrama rimske božice Diane. To je opovrgnuo Wren prilikom iskapanja temelja za katedralu. Druga, drvena crkva na tome mjestu izgorjela je 962. godine, a na njezinu mjestu sagrađena je kamena. Požar je bio ponovno razlog uništenja godine 1087. Nakon toga je počela izgradnja stare katedrale svetog Pavla. Ovaj projekt je također prekinut požarom 1136. godine tako da crkva nije dovršena sve do 1314. godine. Kada je završena bila je treća najveća katedrala u Europi s tornjem koji se uzdizao 149 metara iznad tla. Kao i mnoge druge crkve, katedrala svetog Pavla posjedovala je određene relikvije. Među njima, navodno, su se nalazile i ruke svetog Mellitusa, kosa Marije Magdalene, krv svetog Pavla, ruka svetog Ivana, dio lubanje Thomasa à Becketa, te glava i čeljust kralja Ethelberta. Tijekom velike oluje 1561. godine munja je pogodila toranj katedrale. Toranj se zapalio, a vatra se proširila na krov. Zvona u tornju su se rastalila, a krov urušio. Katedrala je bila u ruševinama, ali je za mjesec dana postavljen montažni krov koji je bio samo privremeno rješenje do njezine obnove.⁹¹

O veličini katedrale govore nam njezine dimenzije. Naime bila je duga 210 metara, široka 40 metara, a zauzimala površinu od oko 14 200 metara kvadratnih.⁹²

Kao glavna crkva Londona, katedrala svetog Pavla je uvijek bila centar života metropole iako ne uvijek kako bi vjernici htjeli. Na primjer katolička kraljica Marija izdala je akt koji zabranjuje unošenje pivskih bačvi, košara kruha, ribe, mesa ili voća ili uvođenje mula i konja u katedralu, pod prijetnjom novčanih kazni i zatvora. Kasnije, Elizabeta izdaje proglas koji zabranjuje tučnjave i potezanje mačeva u crkvi, ili pucanje iz vatrenog oružja unutar crkve ili crkvenog dvorišta, pod prijetnjom kazne dva mjeseca zatvora. Nedugo nakon toga, čovjek koji je izazvao tučnjavu osuđen je na kaznu pribijanja ušiju na stup srama u crkvenom dvorištu i njihovo odsijecanje dok su pribijene. Neke je snašla i gora sudbina. Sudionici jedne urote, njih četvorica, bili su obješeni, utopljeni i raščetvoreni na istom mjestu 1606. godine. Katedrala je tada bila u lošem stanju i bili su joj potrebni popravci. Karlo I. zadužio je za opsežne popravke Inigo Jonesa, ali kada su radovi procijenjeni na 22 000 £ odustao je. Degradacija katedrale nastavila se i dalje kada je parlamentarna vojska bila smještena u njoj. Odnosili su se prema njoj

⁹¹ Richard Guard, *Lost London*, Michael O'Mara Books Limited, London 2012., str. 223.-224.

⁹² Wilberforce Jenkinson, *London churches before the great fire*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 1917., str. 5.

bez poštovanja, tako im je kuglanje bilo zabranjeno unutra, osim između 18 i 21 sat. Wren je bio pozvan da napravi plan za njezinu obnovu i prije Velikog požara.⁹³

Nakon požara prvotna ideja je bila obnoviti katedralu kakva je bila, no od toga se odustalo. Wrenu je povjerena glavna uloga u obnovi katedrale. Najprije je bilo potrebno očistiti ruševine koje su nastale tijekom požara. Radnici su polako rušili ono što je ostalo od stare katedrale. Neki od njih su radili i na visinama od 25 metara, a da je taj posao bio opasan govore nam i podatci da je nekoliko radnika poginulo. U otklanjanju ruševina služili su se i barutom koji je uvelike ubrzavao posao. Tijekom jedne kontrolirane eksplozije lokalno stanovništvo se uplašilo i pomislio da se radi o potresu. Kamenje i ostali otpad korišteni su za neke druge građevine ili popravljjanje ulica.⁹⁴

Na prvotnim Wrenovim nacrtima katedrala je imala oblik grčkog križa. Pri osmišljavanju katedrale uzeo je u obzir dvije činjenice: prijašnje propovijedi koje su se održavale van crkve sada bi se održavale unutra te je stoga potreban veliki prostor za auditorij, građenje bočnih lađi je smatrao rasipanjem prostora i novaca jer sada nisu potrebne za procesije.⁹⁵

Prvi kamen je položen 1675. godine na jugoistočnom dijelu kora. Do 1685. godine zidovi kora su završeni, također sjeverni i južni trjemovi. Godine 1697. kor je bio gotov za bogoslužje. Rat s Nizozemskom je završio i radovi su mogli teći brže i bolje jer je povećan dotok novca. Iako katedrala nije bila u potpunosti gotova sjeverozapadna kapela je bila otvorena za službu Božju. Radovi su polako napredovali, a neke promjene su izvršene: na primjer kupola je trebala biti načinjena od bakra, međutim korišteno je olovo. Kako je Wren bivao sve stariji njegov sin mu je sve više pomagao.⁹⁶ Napoljetku, kada je bila završena, nakon svih izmjena imala je oblik latinskog križa. Duga je 156 metara, širina transepta ili poprečnog broda je 76 metara, a glavnog broda 37 metara, s golemim okruglim prostorom na križištu brodova, gdje osam stupova podupire veliku kupolu.⁹⁷

Na zapadnoj strani katedrale, tj. zapadnim ulazom, dominiraju dva golema tornja na čijim se vrhovima nalaze ananasi, simboli mira i napretka. Velika zapadna vrata visoka su devet metara i danas se koriste samo u svečanim prigodama. Po mnogočemu je katedrala svetog Pavla slična onoj rimskoj svetog Petra, primjerice golemoj ukrašenoj kupoli. Kupola koja se nalazi na

⁹³ R. Guard, *Lost London*, str. 224.-225.

⁹⁴ Arthur Dimock, *The Cathedral Church of St. Paul: An Account of the Old and New Buildings with a Short Historical Sketch*, The Project Gutenberg eBook, 2008., str. 51.

⁹⁵ Isto, str. 55.

⁹⁶ Isto, str. 58.-59.

⁹⁷ Isto, str. 121.

križištu glavnog broda i transepta visoka je 111 metara i teška 65 000 tona te se time ubraja među najveće u svijetu. U kupoli se nalazi nekoliko galerija među kojima je i čuvena galerija šapta u kojoj se riječi izgovorene uza zid mogu čuti na drugoj strani galerije. Kor katedrale krasi orgulje na kojima su svirali mnogi poznati skladatelji kao što su primjerice Georg Friedrich Händel i Felix Mendelssohn. U istočnom djelu kriptе katedrale nalazi se kapela Odlikovanih. Kapela je posvećena osobama reda Britanskog Carstva, vojnog i civilnog odlikovanja uvedenog 1917. godine, prvog koji se dodjeljuje i ženama. Glavni oltar katedrale od talijanskog mramora ima nadsvođeni dio koji je načinjen prema Wrenovim skicama, a krasi ga i dva velika svijećnjaka. Životopisni mozaici koji reše kor i svod katedrale postavljeni su tek u 19. stoljeću. Napravljene su od nepravilnih staklenih kocki i postavljene ukoso tako da reflektiraju svjetlost.⁹⁸

⁹⁸ R. Williams, *Top 10 London*, str. 40.-41.

7. Spomenik Velikom požaru

Stup koji je projektirao Christopher Wren kako bi ovjekovječio sjećanje na Veliki požar u Londonu, koji je uništio veliki dio grada, najviši je samostojeći kameni stup na svijetu. Visok je 62 metra i nalazi se isto toliko metara zapadno od mjesta gdje je započeo požar u Pudding Laneu. Kada bi se stup polegao pokazivao bi točno mjesto nastanka požara.⁹⁹

Isprva, Wren je predlagao neka složenija rješenja za spomenik. Jedno od tih rješenja je bilo da iz stupa izvire skulpture plamena koje bi bile načinjene od bronce i pozlaćene, a na vrhu stupa bi se nalazio feniks koji bi simbolizirao ponovno rađanje, također načinjen iz istih materijala. Drugi prijedlog je bilo postavljanje pet metara visoke skulpture kralja Karla II. na vrhu stupa. Oba prijedloga su odbačena kao neisplativa i nepraktična. Najpraktičnije i najprihvatljivije rješenje je bilo postavljanje kugle iz koje izvire plamenovi na vrh stupa.¹⁰⁰

Spomenik je izgrađen u dorskom stilu, te se sastoji od postolja površine oko 6,4 metara kvadratnih, visokog 12,2 metra na kojem se nalazi stup visine 36,6 metara, a promjera 4,6 metara. Na stupu se nalazi balkon, tj. vidikovac do kojega se dolazi pomoću stubišta od 345 crnih mramornih stepenica, dok sam vrh spomenika krase skulptura vaze iz koje izlazi plamena kugla načinjena od pozlaćene bronce. Izgradnja ovako velikog spomenika trajala je šest godina, od 1671. do 1677. godine. Radovi su potrajali toliko dugo zbog nedostatka kamena koji je dolazio s otoka Portland. Naime, za spomenik su bili potrebni komadi kamena određenih dimenzija pa je to usporavalo izgradnju. Reljef na zapadnoj strani postolja izradio je kipar Caius Gabriel Cibber, dok je četiri zmaja na postolju izradio Edward Pierce, kipar i arhitekt s kojim je Wren često surađivao.¹⁰¹

Reljef na zapadnoj strani postolja prikazuje grad u požaru i uplašene građane koji pružaju ruke prema nebu. U prvom planu se nalaze okrunjena žena koja leži i u ruci drži mač, predstavljajući grad London u nevolji, desno od nje kralj koji se nalazi tri stepenice iznad, a pokraj njega tri žene koje predstavljaju slobodu, arhitekturu i znanost. Sloboda u ruci drži šešir na kojemu piše riječ sloboda, arhitektura u jednoj ruci drži šestar i ravnalo, a u drugoj svitak, znanost drži simbol izuma i otkrića. Njihovim prikazom na reljefu aludira se kako su sloboda, znanost, napredak, industrija, umjetnost omogućili brz oporavak i obnovu grada. Pokraj žene

⁹⁹ Michael Leapman, *London*, Profil, Zagreb 2011., str. 152.

¹⁰⁰ Charles Welch, *History of The Monument with some account of the great fire of London, which it commemorates*, Authority of the City Lands Committee of the Corporation of London, London 1921., str. 5.-7.

¹⁰¹ Isto, str. 8.-9.

koja leži nalaze se vrijeme i sudbina koja drži žezlo s okom, obećavajući joj mir i blagostanje pokazujući na oblak na kojemu se nalaze dvije osobe. Iza kralja su prikazani radovi na obnovi, a ispod njega zavist koja riga vatru. Lav i topovske cijevi simboliziraju vrijeme u kojemu se zbio požar, tj. vrijeme rata, dok Mars s vijencem u ruci simbolizira približavanje mira.¹⁰²

Na preostale tri strane nalaze se natpisi na latinskom. Natpis na sjevernoj strani bilježi razaranje grada, na južnoj obnovu, a na istočnoj godine i gradonačelnike te ostale uglednike koji su sudjelovali u izgradnji kada je izgradnja spomenika započela, odvijala se i bila završena.¹⁰³

Prema Wrenovoj zamisli spomenik Velikom požaru koristio se i u znanstvene svrhe. Koristili su ga članovi Kraljevskog društva (*Royal Society*) za izvođenje eksperimenata, no ubrzo su prestali jer je promet oko spomenika stvarao prevelike vibracije koje su sprječavale uspješno izvođenje eksperimenata.¹⁰⁴

¹⁰² G. Harvey, *An Historical Narrative of the Great and Terrible Fire of London, Sept 2nd 1666*, str. 37.-38.

¹⁰³ C. Welch, *History of The Monument with some account of the great fire of London, which it commemorates*, str. 17.-18.

¹⁰⁴ Isto, str. 29.

8. Zaključak

Prema korištenoj literaturi može se zaključiti kako je požar iz 1666. godine u Londonu s pravom dobio naziv Veliki požar. Uništene su brojne kuće, crkve, katedrala svetog Pavla, javne institucije koje su predstavljale napredak grada i stabilnost. Ljudi koji su u jednom trenutku bili imućni i pomagali siromašnima u svojoj zajednici sada su se našli na istoj strani s njima. Razmjeri požara su mogli biti znatno manji da su odgovorni gradski organi i sami stanovnici grada brže i bolje reagirali. Iako je grad imao dobre propise i zakone o gradnji i zaštiti od požara nije ih uspio pretočiti u djelo. Pojedinci su stavljali vlastite interese i vlastitu dobrobit ispred dobrobiti cijele zajednice, cijelog grada. Zbog složenih odnosa s Nizozemskom i Francuskom strah je prevladao nad razumom i neki stranci nisu dobro prošli nakon požara. Ksenofobija je bila prisutna u 17. stoljeću, ali i danas. Građani Londona pokušavali su pronaći krivce u svemu i svima osim u sebi te su tako optuživali strance, papiste, kralja, čak i Boga. Stvorene su mnoge priče o različitim urotama.

Nakon požara jedna broj stanovnika se odselio tražeći sreću u drugim krajevima pa čak i u Americi, dok su neki koji su imali više sreće pokušavali ostvariti profit na nesreći svojih sugrađana. No ni to nije pokolebalo građane Londona da prionu obnovi. Nakon brojnih prijedloga i nacрта za obnovu grada usvojen je, djelomično, onaj poznatog arhitekta Christophera Wrena. Uske ulice su proširene, rute krivudavih ispravljenе, korišteni su nezapaljivi materijali, grad se obnavljao. Glavnina obnove je potrajala dvadesetak godina. Iako nisu obnovljene sve kuće, crkve ili neke druge građevine, grad je težio tome da nadmaši London prije požara. Stvoreni su temelji za današnji izgled Londona. Wren je sudjelovao u projektiranju mnogih crkava, katedrale svetog Pavla i drugih javnih zgrada. Njegovo ime se veže i uz spomenik Velikom požaru. Za izgradnju spomenika bilo je potrebno šest godina. I danas, nakon gotovo tri i pol stoljeća, Veliki požar pobuđuje znatiželju stručne javnosti, ali i laika ostavljajući prostora za otkrivanje novih detalja i zanimljivosti.

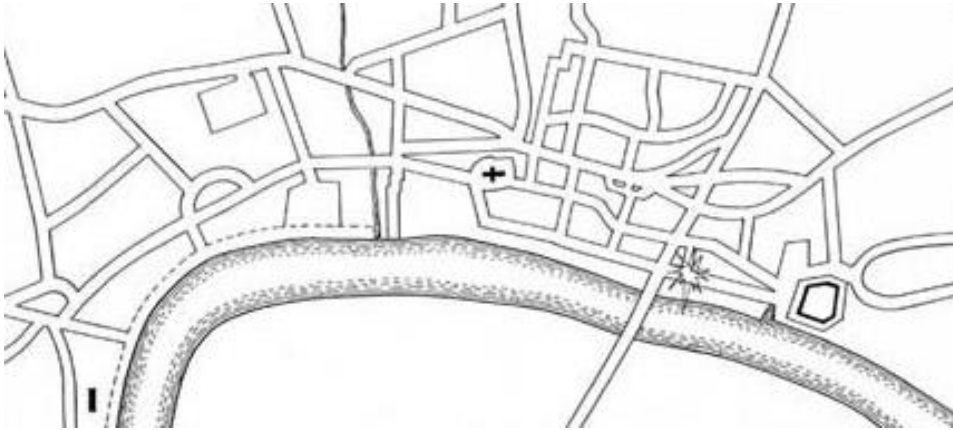
9. Prilozi

Slika 1: Burza u Londonu

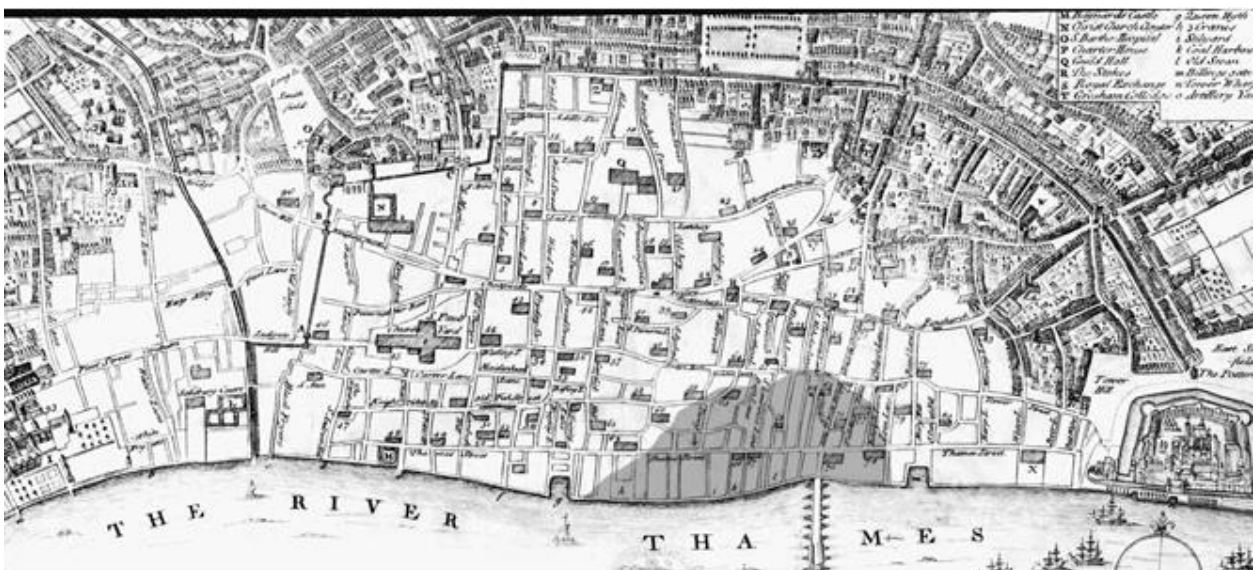
Slika 2: Odjeća građanina i građanke iz sredine 17. stoljeća

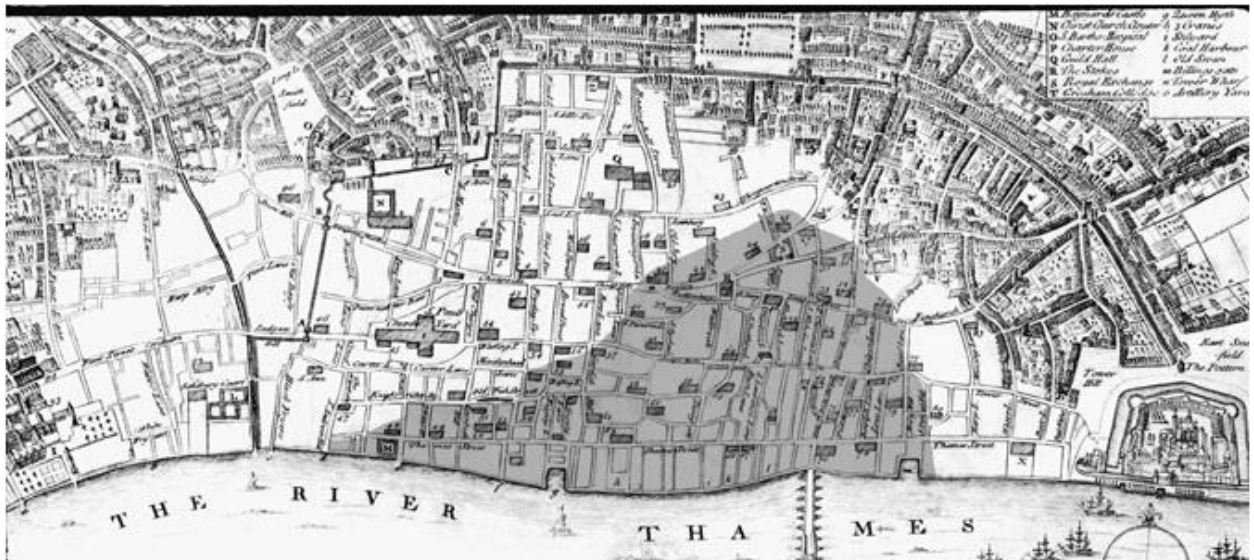
Slika 3: Na planu Londona označeno je mjesto izbijanja požara

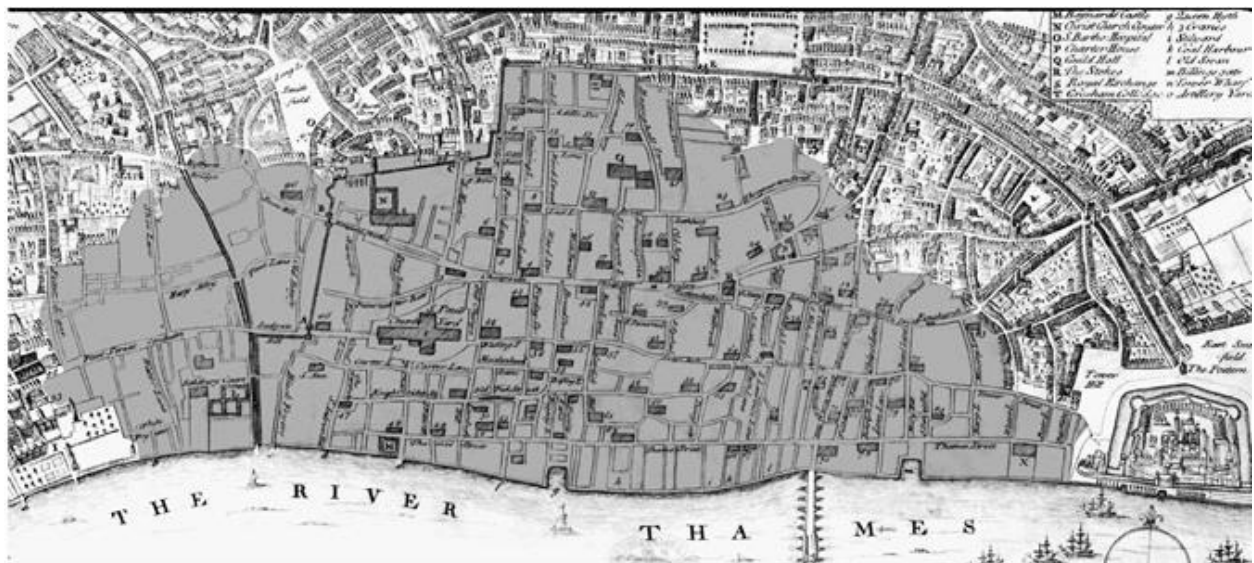
Slika 4: Vatrogasna kuka za rušenje zgrada

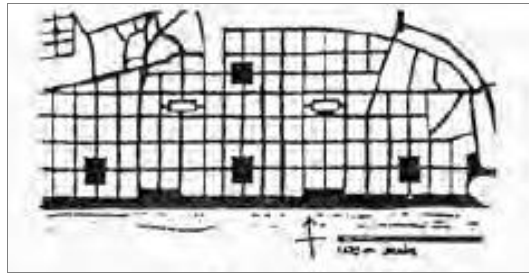
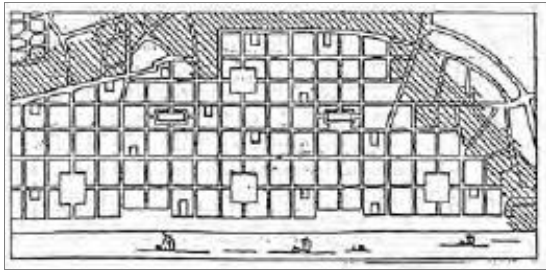
Slika 5: Na karti Londona zatamnjeno je prikazano područje koje je požar zahvatio prvi dan

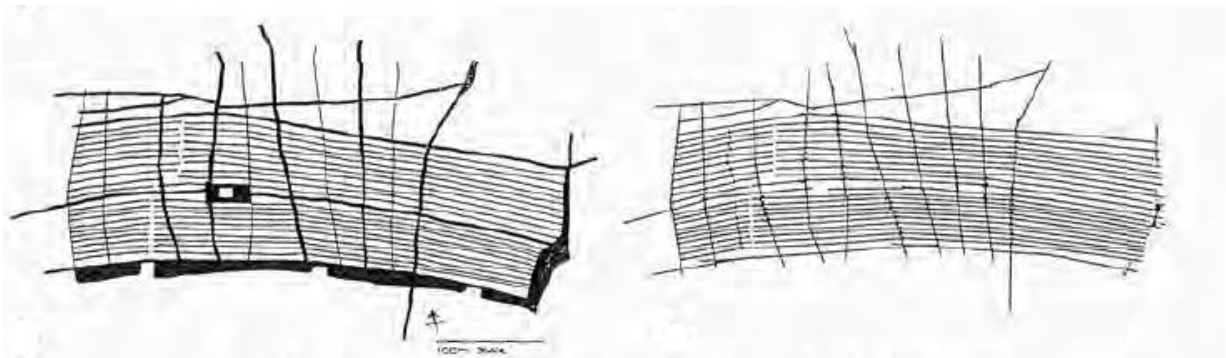
Slika 6: Na karti Londona zatamnjeno je prikazano područje na koje se požar proširio drugi dan

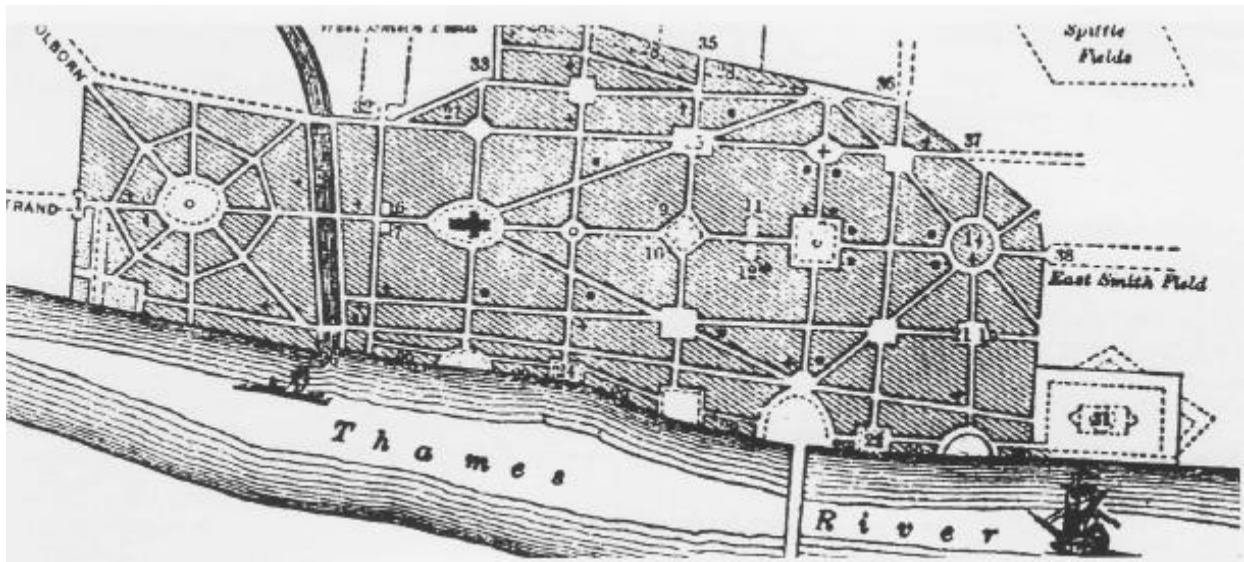
Slika 7: Na karti Londona zatamnjeno je prikazano područje koje je požar obuhvaćao treći dan

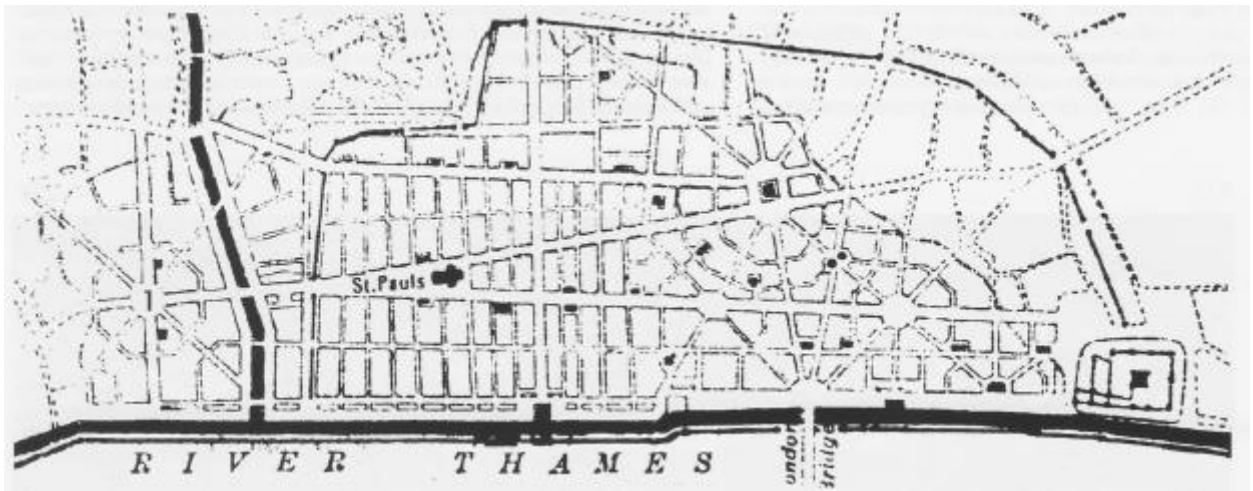
Slika 8: Hookeovi planovi obnove Londona

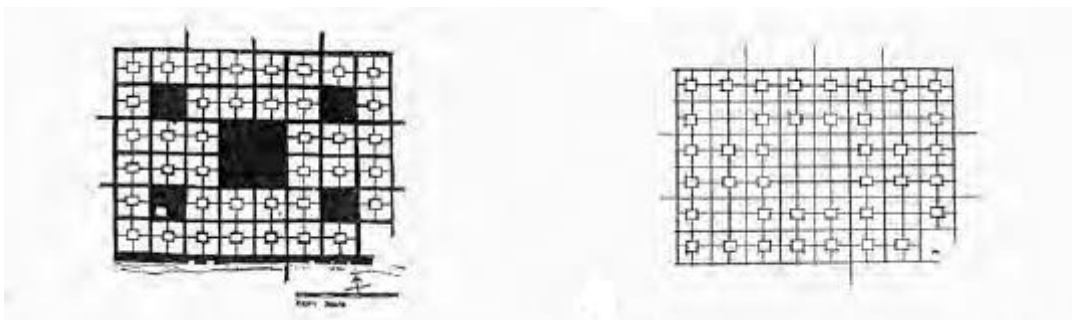
Slika 9: Knightov plan obnove Londona

Slika 10: Evelynov plan obnove Londona

Slika 11: Wrenov plan obnove Londona

Slika 12: Newcourtov plan obnove Londona

Slika 13: Stara katedrala svetog Pavla iz 1658., pogled s južne strane

Slika 14: Katedrala svetog Pavla

Slika 15: Spomenik Velikom požaru na prikazu iz 1794.

10. Popis priloga

Slika 1: Burza u Londonu - Milić, Bruno, Razvoj grada kroz stoljeća, III, Novo doba, Školska knjiga, Zagreb 2002., str. 368.

Slika 2: Odjeća građanina i građanke iz sredine 17. Stoljeća - Besant, Walter, The History Of London, Longmans, Green, and Co., London 1894., str. 112.

Slika 3: Na planu Londona označeno je mjesto izbijanja požara - Tinniswood, Adrian, By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London, Plimico, London 2004., str. 54.

Slika 4: Vatrogasna kuka za rušenje zgrada -

<http://www.fireoflondon.org.uk/resources/imagebank/set1/Fire%20hook>

Slika 5: Na karti Londona zatamnjeno je prikazano područje koje je požar zahvatio prvi dan - Hanson, Neil, The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666, John Wiley & Sons, SAD 2002., str. 61.

Slika 6: Na karti Londona zatamnjeno je prikazano područje na koje se požar proširio drugi dan - Hanson, Neil, The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666, John Wiley & Sons, SAD 2002., str. 77.

Slika 7: Na karti Londona zatamnjeno je prikazano područje koje je požar obuhvaćao treći dan - Hanson, Neil, The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666, John Wiley & Sons, SAD 2002., str. 109.

Slika 8: Hookeovi planovi obnove Londona - Hanson, Julienne (1989) Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666., Ekistics, 56 (334-335), str. 25.-26.

Slika 9: Knightov plan obnove Londona - Hanson, Julienne (1989) Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666., Ekistics, 56 (334-335), str. 26.

Slika 10: Evelynov plan obnove Londona - Milić, Bruno, Razvoj grada kroz stoljeća, III, Novo doba, Školska knjiga, Zagreb 2002., str. 237.

Slika 11: Wrenov plan obnove Londona - Milić, Bruno, Razvoj grada kroz stoljeća, III, Novo doba, Školska knjiga, Zagreb 2002., str. 237.

Slika 12: Newcourtov plan obnove Londona - Hanson, Julienne (1989) Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666., Ekistics, 56 (334-335), str. 26.

Slika 13: Stara katedrala svetog Pavla iz 1658., pogled s južne strane - Dimock, Arthur, The Cathedral Church of St. Paul: An Account of the Old and New Buildings with a Short Historical Sketch, The Project Gutenberg eBook, 2008., str. 4.

Slika 14: Katedrala svetog Pavla -

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1a/St_Pauls_aerial.jpg

Slika 15: Spomenik Velikom požaru na prikazu iz 1794. - http://www.themonument.info/wp-content/uploads/2013/03/monument_in_1794.jpg

11. Popis literature

1. Besant, Walter, *The History Of London*, Longmans, Green, and Co., London 1894.
2. Briggs, Asa, *Socijalna povijest Engleske*, Barbat, Zagreb 2003.
3. Dimock, Arthur, *The Cathedral Church of St. Paul: An Account of the Old and New Buildings with a Short Historical Sketch*, The Project Gutenberg eBook, 2008.
4. Guard, Richard, *Lost London*, Michael O'Mara Books Limited, London 2012.
5. Hanson, Julienne (1989) Order and structure in urban design: the plans for the rebuilding of London after the Great Fire of 1666., *Ekistics*, 56 (334-335) pp. 22-42.
6. Hanson, Neil, *The Great Fire of London: In That Apocalyptic Year, 1666*, John Wiley & Sons, SAD 2002.
7. Harvey, Gideon, *An Historical Narrative of the Great and Terrible Fire of London, Sept 2nd 1666*, The Project Gutenberg eBook, 2011.
8. Jenkinson, Wilberforce, *London churches before the great fire*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 1917.
9. Jones, Nigel, *Tower – An Epic History of the Tower of London*, Hutchinson, London 2012.
10. Kotkin, Joel, *Povijest grada*, Alfa, Zagreb 2008.
11. Leapman, Michael, *London*, Profil, Zagreb 2011.
12. Milić, Bruno, *Razvoj grada kroz stoljeća, III*, Novo doba, Školska knjiga, Zagreb 2002.
13. Mumford, Lewis, *Grad u historiji: njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi*, Naprijed, Zagreb 1968.
14. Pepys, Samuel, *Diary of Samuel Pepys, 1666*, The Project Gutenberg eBook, 2009.
15. Porter, Stephen, *The Great Fire of London*, The History Press, Velika Britanija 2011.
16. Sarti, Raflaella, *Živjeti u kući - Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500. -1800.)*, Ibis grafika, Zagreb 2006.

17. Skupina autora, *Povijest, knjiga 9, Počeci novoga doba (16. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb 2008.
18. Skupina autora, *Povijest, knjiga 11, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb 2008.
19. Tinniswood, Adrian, *By Permission Of Heaven The Story of the Great Fire of London*, Plimico, London 2004.
20. Welch, Charles, *History of The Monument with some account of the great fire of London, which it commemorates*, Authority of the City Lands Committee of the Corporation of London, London 1921.
21. Williams, Roger, *Top 10 London*, Mozaik knjiga, Zagreb 2010.